

Jure Vujić

Diplomatska akademija
Ministarstvo vanjskih poslova i
europskih integracija

HRVATSKA I MEDITERAN - GEOPOLITIČKI ASPEKTI

HRVATSKA I MEDITERAN GEOPOLITIČKI ASPEKTI

Jure Vujić

Jure Vujić

HRVATSKA I MEDITERAN
Geopolitički aspekti

Zagreb, 2008.

Nakladnik
Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija
Republike Hrvatske
Diplomatska akademija

Za nakladnika
Neven Pelicarić
dr. Mladen Andrić

Oblikovanje naslovnice
Antonija Besediček

Tisak
Birotisak d.o.o., Zagreb

Jure Vujić
HRVATSKA I MEDITERAN
Geopolitički aspekti

ISBN: 978-953-7010-78-2

Diplomska akademija
Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija
Republike Hrvatske

Zagreb, 2008.

Stajališta iznesena u ovoj knjizi
isključivo su stajališta autora
a ne nužno i Ministarstva vanjskih poslova
i europskih integracija Republike Hrvatske.

"Lauso la mare e tente'n terro."

"Mediteran nije samo zemljopisna činjenica već je simbolični prostor."

Lucien Fabre

*"Nitko me više neće učiti kako povući crvenu nit između dvije postaje istog
mjesto: zemlja i more, isto talasanje, zemlja i more uvija se u snovima mojih
noći,*

*I što raditi s tim unutrašnjim morem koje me obitava? Presaviti mu vrat
poput elokvencije ili mu se pokoriti poput sudbine."*

Saint John Perse (*Lettres a Mina Curtiss*, 9. 9. 1958.)

*"Kakva se namisao u tvojem rodila srcu,
Sinko o dragi? kud misliš jedinac, miljenik kuda
Krenut u široki svijet? ta Zeusovo čedo Odisej
Od domaje daleko u zemlji je propao tuđoj.
Prosci će raditi tebi o glavi odmah, kad odeš,
Da bi te nestalo himbom, a tvoje sve će pod'jelit.
Nego ostani ovdje na domu, ta nije ti sile
Po trepetljivom moru da lutaš trpeći jade."*

Homer (*Odiseja*, pjevanje drugo, stihovi 363–370)¹

1. Citat prema: Homer: "Odiseja",
NZMH, Zagreb 1987., preveo Tomo
Maretić, str. 32

Predgovor	7
UVOD.	9
1. OPĆI PRIKAZ GEOPOLITIČKOG ZNAČENJA REGIJE MEDITERANA	11
1.1 Pluralnost definicija Mediterana	11
1.2 Povijesne projekcije i kulturne reprezentacije	14
1.3 Mediteran: raskrižje triju kontinenata	15
1.4 Mediteran kao geopolitička policentrična regija	15
1.5 Gestrateško značenje Mediterana	17
1.6 Konceptija proširenog Mediterana	18
1.7 Mediteran između regionalnog pristupa EU-a i američkog globalizma	19
1.7.1 Europa: diferenciran regionalni pristup	20
1.7.2 Američki globalni pristup	20
1.8 Geopolitičko proširenje NATO-a na južni Mediteran.	22
1.9 Suvremena vojno-sigurnosna strategija NATO-a na Mediteranu	28
2. GEOPOLITIČKI POLOŽAJ RH U REGIJI MEDITERANA	31
2.1 Zemljopisne značajke teritorija RH	31
2.2 Hrvatska povijesno-kulturna pripadnost Mediteranu	32
2.3 Sredozemna geopolitička orijentacija RH	33
3. PROMETNO-ENERGETSKO ZNAČENJE RH U REGIJI MEDITERAN	35
3.1 Prometno gestrateško značenje RH u regiji Mediteran	35
3.1.1 Valoriziranje i dinamiziranje prometnih tokova RH u regiji Mediteran	35
3.1.2 Pozicioniranje RH u paneuropske i mediteranske mreže prometnih koridora	36
3.1.3 Uključivanje RH u pomorske prometne pravce mediteranskog bazena	39
3.1.4 Uloga hrvatskih luka u valoriziranju prometnih tokova RH u regiji Mediteran	40
3.2 Tranzitno energetsko-prometno značenje RH u regiji Mediteran	41
3.2.1 Mediteran kao ključni čimbenik energetskih svjetskih tokova	41
3.2.2 Značenje regije Mediterana za euroazijske energetske tokove	44
3.2.3 Tranzitni položaj RH u energetskom euroazijskom i mediteranskom sustavu	45
4. GEOPOLITIČKO VOJNO-SIGURNOSNO ZNAČENJE RH U REGIJI MEDITERAN.	53
4.1 Geomorfološke i fizičko-zemljopisne značajke regije Mediterana	53
4.2 Vojno-sigurnosni izazovi Mediterana	54
4.3 Nove asimetrične prijetnje na Mediteranu	55
4.4 Vojno-sigurnosna uloga RH u stabiliziranju i održavanju stabilnosti u regiji Mediteran.	57
4.4.1 Geopolitički položaj Jadrana na Sredozemlju	57
4.4.2 Gestrateške povijesne mutacije Jadrana	58
4.4.3 Značenje litoralne doktrine u vojno-sigurnosnome dispozitivu Jadrana u regiji Mediteran.	59
4.4.4 Geopolitičko vojno-sigurnosno značenje Jadrana za regiju Mediterana	60
4.5 Uloga RH u zaštiti energetskih tokova u regiji Mediteran.	62
5. ZAKLJUČAK.	65
LITERATURA	68

Predgovor

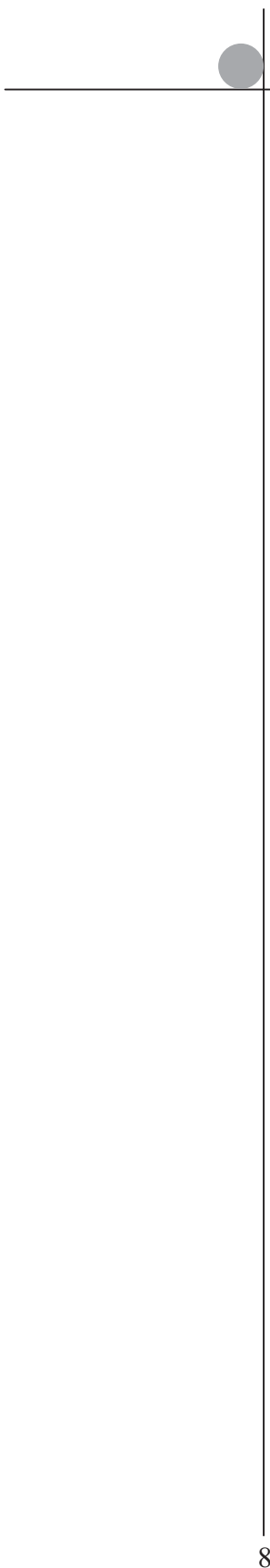
Mediteran² kao regija oduvijek je bio područje dodira i raskrižja različitih kulturno-civilizacijskih ozračja i triju kontinenata – Europe, Afrike i Azije. U današnjem globaliziranom svijetu taj prostor, na kojem su postojala povijesna razdoblja političke, kulturne i vjerske snošljive konvergencije, ostaje i nakon nestanka bipolarnog razdoblja hladnoga rata turbulentna zona latentnih naslijeđenih i potencijalnih suparništava, sukoba i kriznih žarišta. Zbog njezina tranzitnog geostrateškog, geoprometnog, energetskeg i vojno-sigurnosnog položaja, regija Mediterana od velikog je geopolitičkog značenja za globalnu i regionalnu sigurnost i stabilnost. Naime, riječ je o jednoj od važnih velikih policentričnih regija u središtu pomorskih putova i prolaza, prometno-energetskih pravaca od zapada i sjevera Europe prema Srednjem istoku i Aziji, koji su ključni za svjetsku trgovinu i proizvodnju.

Hrvatska je oduvijek pripadala zemljopisnom, povijesnom i kulturno-civilizacijskom okruženju Mediterana, ali, dok je bila u sastavu Jugoslavije, nije bila u mogućnosti provoditi samostalnu geopolitičku i geostratešku orijentaciju. Njezin posrednički geopolitički položaj omogućuje Republici Hrvatskoj povezivanje srednje i istočne Europe s Mediteranom, prostorom na kojem su oduvijek postojali interesi različitih sila. Nakon osamostaljenja i uspostave suverenosti, postavlja se pitanje kakva je realna i potencijalna geopolitička uloga Hrvatske u regiji Mediterana, što podrazumijeva i nužnost određivanja značenja i prosudbe geopolitičkog položaja u regiji.

Autorski rad Jure Vujića pred vama nastoji raščlaniti, propitivati, potvrditi i nadopuniti geopolitičko značenje Hrvatske u regiji Mediterana. Analitični pregled brošure artikulira dvije međuovisne odrednice – "geopolitiku" i "geostrategiju" – koje su važne za prepoznavanje i pozicioniranje Hrvatske kao aktivnoga regionalnog subjekta i aktera u geoprometnim i geostrateškim energetskekim pravcima i vojno-sigurnosnim sustavima regije. Kroz svoja četiri poglavlja ("Opći prikaz geopolitičkog značenja regije Mediterana", "Geopolitički položaj RH u regiji Mediterana", "Prometno-energetsko značenje RH u regiji Mediterana", "Geopolitičko vojno-sigurnosno značenje RH u regiji Mediterana"), knjiga analizira realnosti i nedostatke geopolitičkog položaja u regiji te određuje one geopolitičke, geostrateške, geoprometne, energetske i vojno-sigurnosne postojeće i potencijalne čimbenike koji su odlučujući za utvrđivanje geopolitičke uloge i pozicioniranje RH u svim inicijativama regije. Također se raščlanjuju regionalni pristup EU-a i američki globalni pristup regiji te strategije geopolitičkog proširenja NATO-a na južni Mediteran.

Učinkovito kapitaliziranje geopolitičkog položaja Hrvatske u regiji „zapadnog balkana“ i njezino pozicioniranje u svim procesima i regionalnim inicijativama konsolidiralo bi njezinu ulogu aktivnog subjekta u regiji Mediterana i ojačalo njezin kredibilitet za buduće pristupanje član-

2. Kad govorim o Mediteranu, pozivam se na autorovo poimanje Mediterana kao široke i složene geopolitičke, kulturno-civilizacijske i zemljopisne policentrične regije.

stvu u EU-u i NATO-u. U tom kontekstu aktivno sudjelovanje RH, u svojstvu zemlje kandidatkinje za EU, u regionalnim inicijativama na Mediteranu (Barcelonski proces-Unija za Mediteran, Američko-jadranska povelja, Jadransko-jonska inicijativa i SEECP) sigurno može pridonijeti boljem razumijevanju i povezivanju sjeverne i južne obale Mediterana te pojačati napore za postizanje mira, stabilnosti i gospodarskog razvitka u regiji.

"Hrvatska i Mediteran-geopolitički aspekti" izvrstan je doprinos razumijevanju Mediterana kao regije, hrvatske uloge u njoj te geopolitike u širem smislu. Riječ je o dragocjenom dodatku zbirci stručne literature koji će biti na raspolaganju poglavito polaznicima Diplomatske akademije Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija (MVPEI), ali i široj javnosti.

*Neven Pelicarić,
pomoćnik ministra*

Uvod

Sredozemno je more oduvijek bilo tranzitno područje pomorskoga dodira i raskrižja različitih kulturno-civilizacijskih i vjerskih ozračja koja su se razvila na njegovim obalama te je imalo ulogu poveznice među južnom Europom, sjevernom Afrikom i Azijom. Mediteran je jedna od važnih policentričnih svjetskih regija geostrateškog značenja jer se nalazi u geopolitičkom središtu koje je povezano sa značajnim pomorskim prolazima, prometno-energetskim pravcima i financijskim tokovima svjetske trgovine i istodobno sa zaleđem velike euroazijske kopnene mase. Povijest Mediterana obilježena je burnim i dramatičnim događajima, povlačenjima i prodorima raznih osvajača. Nakon Drugoga svjetskog rata, a posebno tijekom hladnoga rata, počelo je novo razdoblje postupnog rješavanja međudržavnih razgraničenja i još nedovršene stabilizacije cijelog područja mediteranskog bazena. Danas, nakon raspada bipolarnog svijeta i nastanka procesa globalizacije, povećava se politička i gospodarska važnost regije Mediterana koja, unatoč nizu neriješenih problema (političke, granične, nacionalne i gospodarske naravi), ponovno predstavlja jednu od geopolitičkih najsloženijih regija svijeta. Mediteran je u ovome trenutku od iznimne geopolitičke važnosti zbog strateških pravaca koji idu sa zapada i sjevera Europe prema Srednjem i Bliskom istoku i Aziji te plovnih puteva kojima se iz Srednjega i Bliskog istoka zapadne zemlje opskrbljuju naftom. Važnost stabilnosti i mira u ovome području nije samo u interesu zemalja Mediterana, nego je i globalni izazov, s obzirom na to da ima vrlo veliko geopolitičko, geostrateško i vojnosigurnosno značenje. Dok je bila u sastavu Jugoslavije, Hrvatska nije bila u mogućnosti provoditi samostalnu geopolitičku i geostratešku politiku. Tek nakon političkih zbivanja početkom devedesetih godina i Domovinskog rata Hrvatska se ponovno pojavljuje kao potpuno suverena i neovisna zemlja na geopolitičkoj karti Europe. Ona je oduvijek pripadala zemljopisnom, kulturno-civilizacijskom i povijesnom okruženju Mediterana. Geopolitički je položaj Hrvatske važan jer obuhvaća jedinstvenu zonu dodira srednjeg Podunavlja i srednjeg Sredozemlja. Takav geopolitički položaj omogućava joj povezivanje srednje i istočne Europe sa Sredozemljem pa su oduvijek postojali interesi drugih sila da ovladaju tim prostorom. Nakon osamostaljenja i uspostave suverenosti Republike Hrvatske nužnost određivanja značenja i prosudbe njezina geopolitičkog položaja u regiji Mediterana zahtijevaju postojeći i potencijalni integracijski procesi u regiji. Stoga se postavlja pitanje kakvo je realno i potencijalno geopolitičko značenje i uloga Republike Hrvatske u regiji Mediterana i u regionalnim integracijskim procesima. Kako se geopolitičko značenje neke zemlje određuje u odnosu prema vanjskim geopolitičkim čimbenicima, državama, regionalnim europskim i euroatlantskim integracijama, nužno je da Hrvatska odredi svoj geopolitički položaj, a i da afirmira svoje geopolitičko značenje u regiji Mediterana. Stoga je naslov " Hrvatska i Mediteran- geopolitički aspekti" motiviran činjenicom da se analizira, prosudi, potvrdi ili dopuni geopolitičko značenje

Republike Hrvatske u mediteranskoj regiji. Svrha rada, koji neće ponuditi neka *gotova rješenja*, jest da u kontekstu pristupanja RH euroatlantskim integracijama (članstvo u EU-u i NATO-u) prikaže realnosti i potencijalnosti geopolitičkog značenja RH u regiji Mediterana ističući njezine nedostatke i prednosti. U tome smislu analiza u ovom radu polazi od dviju međuovisnih odrednica – "geopolitike" i "geostrategije" – koje imaju ključno značenje za prepoznavanje i pozicioniranje Republike Hrvatske kao aktivnog subjekta i regionalnog aktera u geoprometnim i geostrateškim energetske pravcima i vojno-sigurnosnim sustavima regije, i za njezino učinkovito pozicioniranje u regionalnim procesima i inicijativama regije. Također treba napomenuti kako se navedeni znanstveno-istraživački rad temelji na suvremenoj NATO vojno-sigurnosnoj doktrini i na proširenoj geopolitičkoj koncepciji Mediterana koja proizlazi iz teza Z.Brzezinskog (u djelu „Velika šahovska ploča“).

U prvome poglavlju ("Opći prikaz geopolitičkog značenja regije Mediterana") analizira se geopolitičko značenje i položaj regije Mediterana uz prikazivanje i pojašnjenje pluralnih definicija regije, povijesnih projekcija i kulturnih reprezentacija, policentričnosti i geostrateške važnosti. U istom se poglavlju raščlanjuju i diferencirani regionalni pristupi EU-u i američki globalni pristup regiji te strategije geopolitičkog proširenja NATO-a na južni Mediteran i njegova suvremena vojno-sigurnosna strategija. U drugome poglavlju ("Geopolitički položaj RH u regiji Mediterana") analiziraju se zemljopisne značajke teritorija RH kao države srednje, jugoistočne i sredozemne Europe i njezine prirodne geografske sastavnice, prikazujući njezinu povijesno-kulturnu pripadnost Mediteranu i uvažavajući smjernice sredozemne geopolitičke orijentacije RH. U trećem poglavlju ("Prometno-energetsko značenje RH u regiji Mediterana") prosuđuje se realnost i geoprometni potencijal RH u regiji glede dinamiziranja njezinih prometnih tokova i pozicioniranja u paneuropske i mediteranske mreže prometnih koridora (i pomorskih pravaca s ključnom ulogom hrvatskih luka za regiju), te tranzitnoga energetske značenja RH u regiji Mediterana (što se odnosi na potencijalnosti i nedostatke tranzitnog položaja RH u energetske euroazijskom i mediteranskom sustavu). U četvrtome poglavlju analizira se geopolitičko vojno-sigurnosno značenje RH u regiji Mediterana, s prikazom geomorfoloških i fizičko-zemljopisnih značajki ove regije i njezinih suvremenih vojno-sigurnosnih izazova. U istom se poglavlju raščlanjuje i prosuđuje vojno-sigurnosna uloga RH u održanju stabilnosti u regiji Mediterana s naglaskom na vojno-sigurnosnu važnost Jadrana za stabilnost mediteranskog bazena i na ulogu RH u zaštiti energetske tokova u toj regiji.

1. Opći prikaz geopolitičkog značenja regije Mediterana

Fernand Braudel, povjesničar i specijalist za regiju Mediterana, napisao je kako je "Mediteran tisuću stvari ujedno. Ne jedan krajolik, već raznoliki krajolici. Ne jedno more, već niz mora. Ne jedna civilizacija, već više superponiranih civilizacija. Mediteran je antičko raskrižje. Već tisuću desetljeća sve vodi prema tom moru, remeteći i obogaćujući njegovu povijest." Fernand Braudel u svome djelu "Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II" opisuje Sredozemlje na sljedeći način: "Sredozemlje nije jedno more, to je 'skup mora', mora nakrcanih otocima, isprejekanah poluotocima, okruženih razvedenom obalom. Njegov je život pomiješan sa zemljom, njegova je poezija uglavnom rustična, njegovi su mornari istodobno i seljaci; ono je more maslinika i vinograda, kao i uskih čamaca na vesla, trbušastih brodova trgovaca, njegova se povijest ne može odijeliti od zemaljskog svijeta koji ga okružuje, kao što se ni glina ne može iščupati iz ruku umjetnika koji je oblikuje: lauso la mare e tente'n terro ("hvali more, drž' se kraja") – kaže provansalska izreka".

Definirati regiju Mediterana ne može biti neutralan postupak jer svaki narod, svaka civilizacija označili su i definirali prostore u odnosu na zemljopis, ali i u odnosu na političke, gospodarske i vjerske konsideracije. U tom smislu može se ustvrditi kako postoje različite povijesne projekcije i kulturne reprezentacije koje su obilježile geopolitičku evoluciju mediteranskog prostora.

1.1 Pluralnost definicija Mediterana

Mediteran označava područje koje se prostire oko Sredozemnog mora i sve njegove otoke. Mediteranske su zemlje sve zemlje koje gravitiraju tom području. Neke od njih imaju izravni izlaz na Mediteran, neke djelomično izlaze na njegovu obalu, a neke od njih, koje nemaju nikakva fizičkog dodira s morem, pripadaju toj regiji po kulturnome i povijesnom kriteriju. Povijest ovog dijela svijeta obilježena je s nekoliko tipova i kriterija razgraničavanja zemalja. Uglavnom je riječ o geografskim, kulturnim, političkim, mentalnim, povijesnim i klimatskim kriterijima. Jedan od najstarijih kriterija prepoznatljivosti toga područja jest postojanje i rasprostranjenost masline, što se poklapa s klimatskim kriterijem rasprostranjenosti same mediteranske klime. No, istodobno, stručnjaci su suglasni da neka zemljopisna područja, koja klimatski možda pripadaju Mediteranu, geografski ipak odstupaju od klasičnih definicija mediteranskoga područja jer su prostorno udaljeni od njega. To se prvenstveno

odnosi na područja oko Crnog mora te na visoravan Zagros u Iranu. Mediteran se pruža na području smještenom između 30° i 46° sjeverne širine, 9° zapadne i 38° istočne dužine. Najsjevernija je točka Mediterana podnožje Alpa u talijanskoj regiji Veneto, najzapadnija točka je rt Roca u blizini Lisabona. Na istoku i jugu prijelazi prema Sirojskoj pustinji odnosno Sahari označuju prirodne granice, pri čemu je granica na jugu proizvoljna jer pustinjska klima (na primjer na sjeveru Sinaja) dolazi u neposrednu blizinu obale. Područje Mediterana prostire se na trima kontinentima i obuhvaća Europu, Afriku i Aziju.

U svom djelu "Geopolitički rječnik" francuski geopolitičar P. Moreau Defarges zapaža kako se "u doba Rimskog Carstva, te u srednjem vijeku, Sredozemno more, kao more u sredini kopna, može smatrati središtem svijeta, jer su druga velika mjesta civilizacije i moći, prije svega Kina, jednostavno daleko. Međutim Sredozemlje već tada, a posebno s Putom svile koji ga povezuje s Azijom, pripada puno većem trgovinskom prostoru. Sredozemlje dobiva političku važnost tek za vrijeme uspona Rimskog Carstva. S kulturne strane, bez obzira što je to bilo područje sukoba, naročito onih između islama i kršćanstva (osobito za križarskih ratova), ono je zadržalo zapanjujuće jedinstvo tradicije i običaja". Također on drži da "s geopolitičkog stajališta, Sredozemlje je s velikim otkrićima XV. i XVI. stoljeća pretrpjelo strašan udarac. Sredozemlje je tijekom cijelog srednjeg vijeka jedna "svjetska ekonomija". S Venecijom u svom središtu, Sredozemlje organizira i dominira cijelom mrežom trgovine koja Europu povezuje s Bliskim istokom i Dalekim istokom. S velikim otkrićima Sredozemlje se zaobilazi i s istočne i s južne strane. Sredozemlje je postalo samo jedno jezero, no ubuduće će biti dio planetarne igre. U XV. stoljeću Sredozemlje je i dalje važno strateško pitanje. Otomansko Carstvo, koje je 1453. prisvojilo "drugi Rim" – Konstantinopol, i dalje predstavlja prijetnju kršćanskoj Europi. Od kraja XVII. stoljeća do Prvog svjetskog rata Otomansko Carstvo upada u beskrajnu dekadenciju. To je vrijeme "istočnog pitanja" kad je Sredozemlje postalo zona suparništva među ostacima carstva. U odmjeravanju snaga suprotstavljaju se Rusija, koja se još nastoji osloboditi uglavljenosti u Crno more, i Engleska, koja Sredozemlje smatra ključnom karikom na putu prema Indiji. Tijekom Drugoga svjetskog rata Sredozemlje potvrđuje svoju poziciju. Za Hitlerovu Njemačku središnja se bitka odvija u SSSR-u, ondje gdje se treba izgraditi novo njemačko carstvo. Nakratko, 1942. godine, Njemačka sanja o spajanju Rommelovih trupa koje će se uspinjati od Libije prema Iranu preko Egipta, s njemačkom vojskom koja će se spuštati prema Kavkazu. Odmjeravanje snaga kakvo se odvijalo u XIX. stoljeću ponavlja se tijekom cijeloga hladnog rata, pri kojem SSSR nastoji dosegnuti topla mora, SAD ga zaustavlja zahvaljujući tome što kontrolira tzv. sjeverni balkon (Turska, Iran i Pakistan). Nadalje, Moreau Defarges zapaža kako se "u razdoblju poslije hladnog rata, kad Rusija više nije bitan akter, Sredozemlje analizira u prvome redu kao povlaštena

scena 'sukoba civilizacija' između Zapada i islama. Svi sredozemni tumori, od ratova u Jugoslaviji do izraelsko-palestinsko-arapskih sukoba, imaju tu dimenziju, no oni podrazumijevaju i mnoga druga motrišta. Ono što određuje današnje Sredozemlje jest rascjep koji dijeli bogatu i demokratsku Europu na sjeverozapadu i slabo ili nikako razvijene i nestabilne muslimanske države na jugu i istoku. Cijelo "Sredozemlje" (tu pripadaju i Karibi, "Sredozemlje" između SAD-a, Meksika i sjevera Latinske Amerike; te more Japana između japanskog arhipelaga, Koreje i Kine) samo sebe smatra zonom prosperiteta, suradnje i mira. No ta su "Sredozemlja" u stvari regije nejednakosti i suparništava."

U geografskome smislu Mediteran se može definirati kao more okruženo zemljama, more koje odigrava ulogu "poveznice" među različitim zemljama ili kopnenim hinterlandima. Mediteran je interkontinentalno more koje se prostire među Europom, Azijom i Afrikom,, a povezuje se i komunicira s ostalim pomorskim prostorima: s Atlantikom putem tjesnaca Gibraltara; Crnim morem tjesnacima Dardanele i Bospor; Crvenim morem putem Sueskog kanala. Sredozemno more pokriva prostor od 3,02 milijuna km². Njegova je prosječna dubina 1450 m. Ligursko, Tirensko, Jadransko, Jonsko i Egejsko more su sastavni dijelovi Mediterana. Također, sa zemljopisnog se aspekta mediteranska regija prostire od Alpa do Sahare, od Atlantskog oceana do Kaspijskog bazena i obuhvaća oko 25 zemalja koje mogu biti podijeljene u četiri grupe: zapadno-južna Europa (Španjolska, Francuska, Italija, Portugal); jugoistočna Europa (Albanija, Bugarska, Cipar, Grčka, Malta, Rumunjska, Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Kosovo, Albanija, Crna Gora i Turska; sjeverna Afrika (Alžir, Egipat, Libija, Maroko, Sudan, Tunis); istočni dio Mediterana (Izrael, Jordan, Libanon, Saudijska Arabija, Sirija, Jemen). Prema geopolitičaru Jordisu von Lohausenu, Mediteran pripada "kraku" Europe. Atlantik je njezin desni bok, a Mediteran lijevi. Navedeni pomorski prostori „prerezali“ su europsku kontinentalnu masu na različita područja: poluotok Pireneji, područje koje se prostire na relaciji linije Hamburg-Lübeck-Trst (kopneno područje okruženo obalama Sjevernoga mora, Baltika i Jadrana), područje koje se prostire do linije Königsberga –Dunav, prostor koji je između Baltika i Crnoga mora⁴.

Mediteran i Atlantik dijele europski poluotoci u trima različitim zonama: južno-zapadna zona, središnje područje i istok. Na istočnome dijelu poluotoka zemljopisno obilježje nestaje pa prostor koji se na njega nastavlja tvori prijelaz prema euroazijskoj masi. Mora i brdski spletovi dijele europski poluotok u sedam velikih regija, a među njima su sljedeći prostori: Egejski poluotok, Italija, Španjolska. Ta tri područja obalno okružuju bivši franački "Kernraum" (središnji prostor), dunavski bazen ("Donaukess"). Mediteran čini ključna i nezaobilazna transverzalna os Europe, ona koja spaja Skandinaviju i Jutland prema Brandebourgu i

3. v. Mediterranee u L'Encyclopédie de L'Agora, <http://agora.qc.ca/mot.nsf/dossiers/Mediterranee>

4. Jordis von Lohausen, Les empires et la puissance, Le labyrinthe, Paris 1996, str. 104.

Bohemiji, dodiruje Dunav i preko Bospora i Dardanela dospijeva do Bliskog istoka.

Mediteran je podijeljen na dvije velike geografske skupine:

- zapadni bazen: od Gibraltara do Sicilije, s dvjema podskupinama – Tirenskim morem (Italija, Korzika, Sardinija i Sicilija) i Ligurskim morem (Genovski zaljev)
- istočni bazen: od Sicilije do Bospora, s dvjema podskupinama – Jadranskim morem i Egejskim morem.

Na Mediteranu su smješteni najvažniji geostrateški prolazi (tjesnaci): Gibraltar, Dardanele, Bospor, Suez i Messina.

Na rubu Mediterana nalaze se strateški pomorski prolazi: Tiranski tjesnac na Crvenome moru na izlazu iz zaljeva Aqabe (Egipat i Saudijska Arabija), tjesnac Bab el-Mandeb, koji povezuje Crveno more s indijskim oceanom putem Adenskog zaljeva (Džibuti i Jemen), tjesnac Ormuza koji povezuje Perzijski zaljev s morem Omana (Iran, Ujedinjeni Arapski Emirati i Oman).

Na Mediteranu kohabitiraju "pridružena mora" – Crno i Crveno more. Crno je more tijekom povijesti bilo središte sukoba među različitim vlesilama, a posebno između Turske (Otomanskog Carstva) i Rusije. Danas je kontrola prolaza u Crno more i iz njega jedno od važnih geostrateških pitanja za nadziranje naftovoda i plinovoda od Kavkaza do Mediterana. U pogledu Crvenoga mora, ono je strateški važno od otvaranja Sueskog kanala 1869. godine. Danas je u središtu međuarapskih suparništava među Egiptom, Saudijskom Arabijom, Sudanom, Jemenom, Eritrejom i Etiopijom.

Mediteran je podvrgnut determinizmima svoje specifične prirodne i geografske okoline, što se očituje kroz važno mjesto koje zauzimaju poluotoci, otoci (Sardinija, Sicilija, Korzika, Cipar i Kreta; Egejsko more ima dva arhipelaga: na sjeveru Sporadi i Ciklade na jugu), zaleđa i pustinje. S obzirom na postojanje velikih pustinjskih prostranstava, izvorišta vode postala su jedno od ključnih geostrateških pitanja na Mediteranu, a posebno na Srednjem istoku. Države regije koje kontroliraju vodoslivne puteve su Turska (Tigris i Eufrat), Izrael (Jordan) i Etiopija (Nil). Na Mediteranu pronalazimo ibernske, talijanske, balkanske i turske poluotoke. Navedeni poluotoci često su okruženi brdskim spletovim (ili pustinjama u Arabiji) koji ograničavaju komunikacije i urbanizaciju.

1.2 Povijesne projekcije i kulturne reprezentacije

Prve simbolične reprezentacije Mediterana pronalazimo kod drevnih Grka koji su imali dva prikaza navedenog prostora: u prvoj, kao geografskoj viziji, Mediteran je prikazan kao "unutrašnje more" u opoziciji s

"rijekom oceanom" koji okružuje Zemlju, i drugu, kulturnu i povijesnu viziju, koja je obilježena konceptom "E par hemin Thalassa" što označava "naše more". Rimljani će Mediteran nazvati "Mare nostrum" u obliku imperijalne reprezentacije jer je cijeli mediteranski bazen u I. stoljeću naše ere pod dominacijom "pax romanae". Bizant nastavlja s imperijalnom reprezentacijom Rima afirmirajući pomorsku politiku kroz koju definiraju koncept "pomorskih granica" – "Thalassa Horia". Tijekom XVI. stoljeća i doba velikih otkrića geografi definiraju Mediteran kao pomorske prostore koji se nalaze među jugom Europe, sjeverom Afrike i Istokom (Levantom). U XIX. stoljeću Mediteran postaje jedinstvena homogena geografska cjelina obilježena prvenstveno specifičnom klimom. U tom su razdoblju poneki geografi poput Francuza E. Reclusa iznijeli tezu da postoji "drugi Mediteran" kao zatvoren i homogen pomorski prostor koji pripada Americi.

1.3 Mediteran: raskrižje triju kontinenata

Mediteran je kompleksno područje koje je ujedno područje podjele–granice i područje dodira–prijelaza. U tom smislu francuski povjesničar Alain de Libera naglašava posredničku i ekumensku funkciju Mediterana govoreći o "mediteranskoj medijaciji". Naime, Mediteran je na raskrižju triju kontinenata: Europe, Afrike i Azije. Iako su povijesno postojala razdoblja mirotnove političke, gospodarske, kulturne i vjerske konvergencije, taj prostor uvijek ostaje zona potencijalnih suparništava, tenzija i sukoba. Iako bi bilo pretjerano govoriti o "jedinствenoj mediteranskoj kulturi", razvidno je kako su narodi Mediterana naslijedili tri velika civilizacijska povijesna i vjerska naslijeđa:

- grčko-rimska imperijalna civilizacija, judeokršćanska civilizacija i muslimanska civilizacija (Otomansko Carstvo, XIV.–XX. stoljeće)
- tri monoteizma: judaizam, kršćanstvo i islam.

Francuski povjesničar Henri Pirenne u djelu "Mahomet et Charlemagne" drži da prekid antičke tradicije proizlazi od brzog napredovanja islamske vjere. Posljedica toga je definitivna podjela između Istoka i Zapada kojom se završava razdoblje jedinstva Mediterana. U današnje doba sve države koje graniče s Mediteranom žive u uskoj geografskoj i povijesnoj međuovisnosti i komplementarnosti (geografski stručnjaci procjenjuju kako na tom prostoru živi oko 200 milijuna ljudi).

1.4 Mediteran kao geopolitička policentrična regija

Mediteran predstavlja jednu od velikih svjetskih regija od geostrateškog značenja jer se nalazi u geopolitičkom središtu, regija koja je povezana sa značajnim pomorskim, prometnim i financijskim tokovima trgovine i istodobno sa zaleđem velike euroazijske kopnene mase⁵. Mediteranska

5. Geopolitičar Saul Cohen, odbacujući teze Spykmana i Kenana o nužnosti sukoba između komunističkoga i nekomunističkog svijeta, u skladu sa svojim regionalnim pristupom podijelo je svijet na velike svjetske regije, koje su po svojem karakteru bile geostrateške i geopolitičke. Geostrateškim regijama pripadale su one koje su bile povezane pomorskom trgovinom i euroazijske kopnene mase. Prema Cohenovim tezama, u pomorski svijet, koji je bio povezan pomorskom trgovinom, ulazila su sljedeća područja: Angloamerika i Karipsko more, pomorska Europa i Magreb, Južna Amerika, Afrika južno od Sahare, jugoistočna otočna Azija i Oceanija. Unutar euroazijske geostrateške regije nalaze se dvije geopolitičke regije: "heartland" i istočna Europa te istočna Azija."

6. Povijest moderniteta istovjetna je ekstenziji europske "ekonomije–svijeta", dilataranju koje je praćeno sukcesijom dominantnih središta. Koncept "ekonomija–svijet" čine "autonomni odlomak planeta" ili geografski prostor u kojem se mobilni realni limiti upisuju na dulji rok. Taj je široki prostor auto-centriran tamo "gdje se stvari odvijaju i događaju", jedna zona zapovjedništva, ponekad grad–luka, središte konvergencije ili raspršivanja tokova koji strukturiraju "ekonomiju–svijet". Oko grada–centra formira se sukcesija koncentričnih krugova, periferija na koje grad proširuje svoju mrežu. Između centra i periferije "energetske denivelacije" obilježene su "nejednakostima moći i bogatstva" a odnosi su uređeni prema zakonima evolutivne podjele rada.

7. Posebno mjesto u tim analizama zauzimaju područja koja se nalaze među određenim zonama podijeljenog svijeta, odnosno dodiri dviju suprotstavljenih cjelina (primjerice "heartland" i "rimland"). Obično su zone između dviju ili više područja, ili spomenuti dodiri, predstavljali potencijalna mjesta sukoba interesa. Fairgrieve je pojas između kopnenih i pomorskih sila nazivao "crush zone" (zona pritiska), Whittlesey je pojas između Rusije i Njemačke nazivao "shatterbelt" (osjetljiva zona) itd. Saul Cohen je početkom šezdesetih na određeni način ujedinio dotadašnje podjele svijeta i načinio novu, iz koje proizlazi hijerarhijska organizacija prostora. U tu strukturu ulaze: geostrateška područja, geopolitičke regije, države i regije unutar država. Na najvišoj razini njegove hijerarhijske strukture nalaze se dva geostrateška područja:

maritimno i euroazijsko kontinentalno. To su područja u kojima se odvijaju globalni geostrateški odnosi. Unutar geostrateških područja nalaze se geopolitičke regije, koje su druga razina u hijerarhijskoj organizaciji prostora. One su oblikovane kao političke, kulturne, vojne i gospodarske cjeline. Maritimno područje, poput regije Mediterana, ima otvoren pristup svim trgovinskim putovima. Unutar njega nalaze se sljedeće geopolitičke regije: Anglija i Karibi, maritimna Europa i Magreb, rubna Azija, Južna Amerika i Afrika južnije od Sahare. Euroazijska kontinentalna masa sadrži dvije geopolitičke regije: ruski "heartland" i istočnu Aziju. Geopolitička područja nisu u potpunosti obuhvatila sve teritorije jer se izvan njih nalaze tri neovisne regije: južna Azija, Bliski istok (regija koju se još naziva područjem "shatterbelt" ili

geopolitička regija ima svoje političke, gospodarske, socijalne i kulturne značajke koje predstavljaju poveznicu s Braudelovim "sustavom–svijetom"⁶. U okviru navedene geostrateške regije Mediterana postoji zona ekumena koju tvore glavne mediteranske zemlje primorske Europe i sjeverne Afrike – Magreba – gdje se nalazi većina stanovništva i gospodarskih potencijala, a u zaleđu prometno-energetskih puteva koji gravitiraju oko "heartlanda" i vode prema sirovinama. S obzirom na to da svjetska geostrateška regija Mediterana povezuje Europu, Aziju i Afriku, razvidno je kako je ta regija posredništvom postojećih prometnih pomorskih puteva povezana s "pojasevima rastresanja" ("shatterbelts" – zone osjetljivosti) na rubnim dijelovima regija, koji izlaze na Srednji i Bliski istok te na magrepsku i subsahelsku dubinu Afrike (sve do roga Afrike)⁷. S obzirom na tranzitno pomorsko prometno značenje mediteranske regije, uočljivo je kako je ona ujedno centrifugalnoga i centripetalnog karaktera: prometno-energetski koridori djeluju centrifugalno u smislu da povezuju gospodarski i prometno središnju ekumenu s hinterlandima (zaleđima), a centripetalne snage, koje potječu od svojevrstne "periferne ekumene" (koja se prostire "pojasevima rastresanja" jugoistoka Europe, Srednjega i Bliskog istoka te Afrike, gdje su mreže organiziranog kriminala, putevi ilegalne imigracije, trgovina oružjem itd.), iskorištavaju tranzitni položaj regije da bi maksimizirale nekontrolirane rubne pojase "rimlanda" Mediterana (posebno na jugoistočnim rubnim dijelovima) kako bi se što brže domogle središnje ekumene zemalja Mediterana na obrnutoj relaciji periferija–centar.

U mediteranskom prostoru uočljivo je kako postoji niz geopolitičkih skupina i podskupina koje su u zajedničkom suživotu, a ponekad se politički, gospodarski i vojno sukobljavaju. Među navedenim geopolitičkim skupinama najvažnije su:

- na sjeveru: EU (Španjolska, Francuska, Italija, Grčka) i članice NATO-a
- na jugu: UMA ("Union du Maghreb arabe" – Unija arapskog Magreba: Mauritanija, Maroko, Alžir, Tunis, Libija), Arapska liga (Egipat, Libanon, Sirija, Libija, Tunis, Alžir, Maroko), UA (Afrička unija) i OCI (Organizacija islamske konferencije).

Unatoč dugoj povijesti povezivanja i pridruživanja (Euromeditranska konferencija u Barceloni 1995. godine) i postojanju Barcelonskog procesa, vidljivo je kako još ne postoji jedinstvena i homogena međumeditranska organizacija. Postoji začetak opće i sveobuhvatne suradnje sa "Skupinom 9" koja povezuje zemlje članice Unije arapskog Magreba sa zemljama sjeverne fasade zapadnog Mediterana: Španjolskom, Italijom, Francuskom, Portugalom i dr. Također, ne postoji generični naziv koji bi obuhvatio sjever i jug Mediterana i ujedinio sve kulturne i vjerske razlike: pojam "euromuslimanskog Mediterana" ne odgovara „dometu“ islamske sfere koja se prostire na Aziju, a "euroarapski Mediteran", iako danas najpovoljniji operativni geografski modus, još ne rješava pitanje Turske i Izraela.

1.5 Geostrateško značenje Mediterana

Mediteransko područje potiče niz strateških pristupa koji se međusobno komplementiraju, a ponekad i isključuju. Jaka američka prisutnost u regiji, začetak zajedničke vanjske i sigurnosne politike EU-a s Barcelonskim procesom, povezuju, posebno na zapadnome dijelu mediteranskog bazena, kompleksne mediteranske izazove s transatlantskim odnosima i problemima europske konstrukcije i proširenja, uz osjetljivo pitanje regionalne integracije Izraela, problemima geostrateške dinamike energetskih naftovodnih puteva i izvorišta nafte te problemima koordinacije u borbi protiv terorizma. Tijekom hladnoga rata Mediteran, podijeljen među antagonističkim strateškim perspektivama, uvijek je bio zona latentnih sukoba, a bipolarizacija između dvaju blokova zamrzavala je mediteranski prostor uz određene visoko rizične vojne kontakte. Nakon raspada Sovjetskog Saveza Mediteran ponovno dobiva svoje strateško značenje, kao mješavina jedinstva i kompleksnosti (koja proizlazi iz jedne vrste "geografskog kompartimenta"), što dovodi do niza akcija i reakcija bez prividne koherentnosti. Podjela koja je bila vidljiva tijekom hladnoga rata nastavlja se, ali na drukčiji način. Iako danas na Mediteranu nema izravnih vojnih prijetnji, prisutan je niz rizika i čimbenika nestabilnosti koji objašnjavaju postojanje i održavanje "teatra" vojnih snaga u regiji. Današnja percepcija kompleksne centralnosti mediteranske regije zauzima važno mjesto u europskim državama koje koncentriraju svoju stratešku pozornost na južni bok kontinenta. Druge kontinentalne zemlje primjenjuju preventivni pristup u regiji, a "latinske" države EU-a nastoje razviti kooperativnu viziju dijaloga sa susjedima na jugu Mediterana. Geostrateško značenje Mediterana proizlazi iz njegova posredničkog geografskog smještaja kao tranzitnoga zapadnoga komunikacijskog i prometnog čvora, prolaza prema izvorištima nafte i plina od Arabijskog poluotoka i Kavkaza.

U toj perspektivi Mediteran je i nakon hladnog rata ostao zona stacioniranja američkih zrakoplovno-pomorskih snaga u Europi. Idealno smješten na putu prema Srednjem i Bliskom istoku, omogućujući sve vojne manevre – od atlantskoga do indijskog vojnog "teatra" – mediteranski "hodnik" ostaje, kao i država Izrael, jedan od najvažnijih interesa permanentne sigurnosti SAD-a. Strateške američke vizije usredotočene na os zapad–istok i europske vizije usredotočene na sjever–jug, koje interferiraju na Mediteranu, danas nisu antinomične te se mogu kompletirati u svrhu stabiliziranja toga osjetljivog područja, promičući dinamiku mira i suradnje. Poneke obalne države održavaju snažne pomorske flote (Francuska sa 16,5 % od sveukupnih vojnih potrošnji, ali i Italija), dok se drugi znatno afirmiraju (Španjolska s 14,5 % od svojih vojnih potrošnji), Turska koja kupuje podmornice Njemačkoj te periferne arapske zemlje s regionalnim značenjem, poput Egipta i Sirije. Također treba spomenuti ključno mjesto koje na vojnom planu zauzimaju Engleska, američka 6. flota i ruska flota.

osjetljiva zona) te srednja i istočna Europa (poveznica između dvaju geostrateških područja i danas područje tranzicije). Taj dio Europe predstavlja regiju kroz koju se prelazi iz jednoga u drugo geostrateško područje. Na njezin razvoj imaju velik utjecaj oba područja, ali isto tako taj prostor utječe na razvoj odnosa među čimbenicima u objema geostrateškim cjelinama.

Prostori potencijalnih sukoba objašnjavaju nazočnost vojnoga pomorskog arsenala na Mediteranu:

- Između Grčke i Turske, u Dodekaneskom arhipelagu (12 otoka, među kojima Rodos na jugu Egejskog mora); ugovor iz 1947. godine predviđao je demilitarizaciju navedene zone, ali ju je Grčka remilitarizirala u 70-im godinama
- Otok Cipar: sjever otoka okupirala je Turska 1974. godine
- Sirijsko-libanonska obala kao potencijalno krizno žarište
- Crno more (koje je za Tursku novi geopolitički izazov od raspada Sovjetskog Saveza)
- Jadransko more (Italija, Balkan, Albanija).

1.6 Konceptija proširenog Mediterana

Nova geostrateška koncepcija "proširenog Mediterana" omogućila bi trasiranje i razumijevanje nove strategije koja nastoji uskladiti jedinstvo i složenost, povezati konkurentne strateške logike u toj zoni i definirati smjernice za djelovanje. Koncepcija proširenog Mediterana omogućuje tijekom godina raščlanjivanje deplasiranja prema istoku, strateškoga gravitacijskog središta Mediterana. Južno-istočni dio bazena znatno utječe na ukupno ponašanje svih obalnih zemalja mediteranskog bazena. Uz tradicionalnu važnost dvaju pomorskih prolaza prema istoku, Sueza i Bospora, istočni je bazen u središtu napetosti koje proizlaze od izraelsko-palestinskog pitanja, s izazovima nafte i plina u Perzijskom zaljevu, i Kavkaza. Zbog toga utjecaj navedenih parametara na stabilnost Mediterana nameće nužno nadmašivanje uobičajenih geografskih limita mediteranskog bazena, kako bi se integrirao u globalnu geopolitičku i geostratešku konfiguraciju. U tom smislu razlikuje se šest zona:

- atlantski Mediteran: Ta zona regrupira države koje su otvorene na Atlantski ocean, ali žele biti akteri na Mediteranu: Mauritanija, Španjolska, Portugal, Velika Britanija i otoci (Kanari, Azori) na transatlantskome putu prema Floridi. Problemi koji se vežu za pitanje Zapadne Sahare te transsahelski međunarodni prometni putevi i problemi ribarstva izvor su niza tenzija u toj zoni. Taj prostor također omogućuje stratešku tranziciju prema crnoj Africi koja se strukturira kroz CEDEAO (Gospodarska zajednica država zapadne Afrike).
- zapadni Mediteran: Ta zona čini srce antikne tradicije Mediterana: Maroko, Alžir, Tunis, Španjolska, Francuska, Italija, Malta, Libija, španjolski "Presidesi" na afričkoj obali, enklava Gibraltara. Iredentizam, islamski ekstremizam u Alžiru, saharinski konflikt održavaju osjetljivo i nestabilno stanje koje zahtijeva strateško strukturiranje na jugu kako bi se omogućio autonomni razvoj.
- istočni Mediteran: Albanija, Kosovo, Grčka, Turska, Cipar, Egipat. Raspad Jugoslavije i napetosti između Grčke i Turske u regiji Cipra i Egejskog mora proizveli su niz kriznih žarišta, te mobilizirali među-

narodnu zajednicu u Bosni, na Kosovu i u Makedoniji. Egipat također pripada toj zoni i igra stabilizatorsku ulogu kao čuvar Crvenoga mora i kao protuteža u regiji Saudijskoj Arabiji.

- arabijski Mediteran: Srednji istok, Crveno more, Perzijski zaljev strateške su zone koje su u središtu neprestanih tenzija. U toj su regiji bila tri rata tijekom petnaest godina (Iran–Irak, Pustinjski rat, iračka kampanja). Važnost energetske resursa i trgovačkih izvorišta objašnjava pozornost velesila.
- Mediteran Kavkaza: Zona Crnoga mora afirmira se kao strateški tranzitni čvor koji zaokupljaju problemi vezani uz transport energenata. Rusija, Ukrajina i Turska natječu se za uspostavu utjecajne sfere. Problem statusa Krima i budućnost kurdske nacije ostaju još kao potencijalna žarišta.
- azijski Mediteran: Zona je to koja povezuje dvije prethodne zone Mediterana s geopolitičkim prostorom južne Azije putem Afganistana i Pakistana. Strateške solidarnosti Saudijske Arabije i islamističke mreže strukturiraju terorizam u regiji. Navedene su prijetnje izražene novim američkim konceptom „velikoga srednjeg istoka“ koji na geografskome planu nema ništa s Mediteranom, ali dobiva na važnosti na strateškome planu u regiji proširenog Mediterana.

1.7 Mediteran između regionalnog pristupa EU-a i američkog globalizma

Raspad Sovjetskog Saveza i Varšavskog pakta prouzročio je dubinsku raspravu i redefiniranje koncepta sigurnosti u regiji mediteranskog bazena. Jedna od ključnih polemika u navedenoj raspravi jest definiranje koncepta prijetnje. Naime, problemi koje poznaju zemlje mediteranskog bazena često su kvalificirani kao "prijetnje", "sukobi" – terminologija koja ukazuje kako nove asimetrične prijetnje suvremenog doba nisu više isključivo vojne, već su polimorfne te imaju različite uzroke i smjerove. U tom pogledu NATO i EU, a posebno SAD, nemaju jedinstven pristup u definiranju zajedničkog koncepta ugroze. Za Europsku uniju u sklopu njezina regionalnog pristupa sigurnost obuhvaća različite aspekte: vojne, društvene probleme, drogu, organizirani kriminal, vjerski fanatizam, nejednakost u gospodarskome razvoju. Prijetnja može imati gospodarske, političke ili društvene dimenzije. Za SAD koncepcija američke sigurnosti u unipolarnom svijetu nije se bitno promijenila jer su uvijek prisutni jednaki kriteriji na kojima se temelji mediteranska američka politika: održanje političke i strateške prevlasti u Europi i u regiji Mediterana, sloboda trgovine, zaštita energetske resursa i tokova za opskrbljivanje (nafta i plin) te potpora Izraelu. Svaka prijetnja za EU potječe od zemalja južnog Mediterana, a posebno od država koje SAD karakterizira kao "rogues states". Kako bi održali prevlast i konsolidirali svoje geostrateške interese u regiji, SAD održava 6. flotu te proširuje

njezinu utjecajnu zonu rabeći mehanizme NATO-a. Posljednje intervencije NATO-a u Europi i regiji Mediterana izražavaju strategiju i nove orijentacije vodećih političkih struktura koje su znatno pod utjecajem američke strategije. Južni dio Mediterana često je nazivan "trećim svijetom" u kojem vladaju određeni čimbenici nestabilnosti koji za EU, NATO i SAD predstavljaju realnu prijetnju miru i međunarodnoj sigurnosti: gospodarska nerazvijenost, društvena stratifikacija, siromaštvo, mafijaške mreže, organizirani kriminal, porast pučanstva i ilegalna imigracija, islamistički vjerski fanatizam, međunarodni terorizam, ugrožavanje okoliša.

1.7.1 Europa: diferenciran regionalni pristup

Tijekom povijesti Europa je uvijek održavala bliske veze sa svojim mediteranskim zemljama, posebno s jugom mediteranskog bazena. U tom kontekstu, zahtijevajući zapovjedništvo nad južnim krilom NATO-a, Europa je zahtijevala i pravo na nadzor toga dijela geostrateške regije. Tijekom procesa izgradnje EU-a Europska je zajednica primjenjivala niz politika suradnje i partnerstva koje su se podudarale s kontekstima i nepredvidljivim događajima: posebni i privilegirani odnosi sa zemljama Magreba u sklopu euroarapske politike, trgovački bilateralni i multilateralni ugovori o specifičnim proizvodima, "renovirana mediteranska politika" (80-ih godina). EU je tijekom konferencije u Barceloni 1995. godine i uspostavom Euromediteranskog partnerstva konačno utvrdila smjernice svoje političke, gospodarske, kulturne i vojno-sigurnosne strategije u regiji Mediterana. Taj novi multilateralni okvir suradnje obuhvaća razna područja suradnje – gospodarstvo, financije, politiku, sigurnost, kulturu – i svrha mu je "definiranje zajedničkog prostora mira i stabilnosti", a svrha suradnje na području društva i kulture jest približavanje naroda i favoriziranje kulturnog razumijevanja. Taj će okvir poprimiti oblik "partnerstva", te će generirati niz ugovora koji će zamijeniti ugovore o pridruživanju iz 1976. godine. Ovi ugovori predviđaju uspostavu zonu slobodne trgovinske razmjene u tranzicijskom razdoblju od 21 godine, a predviđaju i financijsku potporu programima MEDA za ostvarivanje određenih projekata.

1.7.2 Američki globalni pristup

Hladni rat i bivši sukob blokova Zapada i Istoka integrirao je mediteranski bazen u sklopu politike "containementa" SAD-a i zadržavanja Sovjetskog Saveza izvan toplih mora (Rusija se već za vrijeme Petra Velikog nastoji približiti Mediteranu i ostvariti izlaz na topla mora), a NATO je bio glavni vojno-sigurnosni instrument (američke vojne baze od Maroka do Turske) za kontrolu SAD-a nad Mediteranom. Vojno zapovjedništvo NATO-a (Italija) bilo je u rukama američkog zapovjed-

nika koji je osiguravao kontrolu nad prolazima Gibraltarom, Sueskim kanalom i Bosporom. Za vrijeme hladnog rata sovjetski su geostrateški interesi na Mediteranu bili: geostrateški obrambeni interes u pogledu nadziranja prostora na toj spojnici kontinenata (posebno prolazi Bospor i Dardanele), nuklearno natjecanje sa SAD-om, (Mediteran je bio središte postavljanja raketa na Siciliji, s američkim bazama u Avianu i Incirliku), očuvanje vlastitih interesa glede blisko-istočne krize, održanje sovjetske eskadre na Mediteranu kao demonstracija snage i kao sredstvo za održanje uravnoteženih odnosa. Raspadom Sovjetskog Saveza i Varšavskog pakta SAD je nastojao prilagoditi svoju politiku u regiji novomu vojno-sigurnosnom međunarodnom i regionalnom okruženju bez promjene temeljne američke strategije na Mediteranu⁸. U američkom strategijskom razmišljanju jasno se razlikuju zemlje južne Europe (ponajprije članice NATO-a) i južnog Mediterana. Pod južnom Europom analizira se američka prisutnost u Portugalu, Španjolskoj, Italiji, Grčkoj i Turskoj, a pod južnim se Mediteranom prate američke mogućnosti djelovanja na Bliskome istoku (ponajprije u Izraelu) i prisutnost 6. flote u mediteranskim vodama. Američka strategija na Mediteranu još se uklapa u opću strategiju Pentagona zvanu "Discriminate deterrance", koja je uspostavljena nakon raščlanjivanja i percipiranja novih prijetnji iz južnog dijela mediteranskog bazena (kontrola nad oružjem te razvoj vojne tehnologije kako bi se bolje pripremili ratovi protiv zemalja trećega svijeta – na primjer Zaljevski rat). Nestanak blokovske podjele nije promijenio američku strategiju na Mediteranu koja se još temelji na održanju političke i strateške prevlasti u Europi, a posebno na Mediteranu, slobodi trgovine i zaštiti energetskih resursa i puteva opskrbe uništavanju svake "remetiteljske države", te potpori Izraelu. Kontrola regije Zaljeva do istočnih obala Mediterana proizlazi iz primjene proširene Carterove doktrine, koja je zagovarala tu regiju kao stratešku zonu za SAD-a. Ali, kontrola regije Zaljeva pretpostavlja prethodnu kontrolu Mediterana i njegovih ključnih pomorskih prolaza (od Ormuza do Rta dobre nade, što omogućuje tranzit energenata). Mediteran je izazov za "otočnu" Ameriku koja je još prožeta talasokratskim geopolitičkim teorijama (Mahan, Spykman), kao u doba britanske prevlasti na prostorima od Gibraltara do Singapura. Do 1973. godine u istočnome dijelu Mediterana, primjenom doktrine "stožerne države", SAD se oslanjao na Tursku, kasnije na Izrael, te na savezništvo Egipta sa Sadatom; SAD je kontrolirao istočni Mediteran, a prvi Zaljevski rat je izazvan radi kontrole tog teritorija.

Vidljivo je kako europske inicijative u regiji Mediterana, poput Barcelonskog procesa koji je osnovan 1995. godine, izravno konkuriraju američkim strateškim projektima i regionalnim inicijativama, poput inicijative "Einzenstat" iz 1998. godine koja predviđa regionalnu integraciju Magreba. Politika EU-a prema Mediteranu treba uzeti u obzir konkurentni američki projekt "velikoga Srednjeg istoka" ("Great Middle East

8. R. Vukadinović, *Mediteran između rata i mira*, Biblioteka "Suvremena misao", Školska knjiga, Zagreb 1986., str. 38

Initiative" – GMEI) koji bi obuhvaćao cijeli Srednji istok od Maroka do Pakistana i sjevernu Afriku (prostor koji bi okupljao različite zemlje – 22 zemlje Arapske lige i pet nearapskih zemalja).

1.8 Geopolitičko proširenje NATO-a na južni Mediteran

SAD konstituira talasokraciju koja ostvaruje svjetsku supremaciju preko kontrole mora, kao što to iznosi admiral Alfred Mahan⁹. Uz udruživanje s Engleskom i odvratanje Njemačke od pomorskih tokova, Mahan je zagovarao koordiniranu suradnju između Europljana i Amerikanaca kako bi spriječili prodor azijskih geopolitičkih ambicija. Mahan je predviđao pobjedu otoka Amerike, ali ta je pobjeda izraz pomorskog saveza sa zapadnom Europom u duhu euroatlantizma. U tom smislu NATO je institucionalno oživotvorenje preporuka Mahana, a taj savez ima ponajprije atlantsku orijentaciju. Takav je pomorski smjer evoluirao u skladu s načelima "sedam univerzalnih zakona", koje je opisao Ratzel 1901. godine kao zakone prostorne ekspanzije država¹⁰, zakone koji se ne primjenjuju samo u državama, već i u savezima. Tijekom Hladnog rata NATO se progresivno širio, a Sovjetski se Savez širio prema trećem svijetu (Azija, Afrika, Latinska Amerika u smislu interesne sfere). Sovjetski geopolitički napredak nije bio uspješan na dva "coastlandsa" koji predstavljaju Europu i Srednji Istok¹¹. Naprotiv, NATO proširuje i povećava svoje područje primjenom afirmirane sustavne geopolitike. U vezi s geopolitičkim prodorom Saveza prema Mediteranu, prvi je geopolitički smjer učinjen s članstvom Grčke i Turske u Savezu 1952. godine. To je u biti konkretiziralo Trumanovu doktrinu iz 1947. godine koja je zagovarala američku zaštitu tih dviju zemalja nakon Velike Britanije. Tim prodorom u istočni dio Mediterana NATO ostvaruje sljedeće geopolitičke dispozitive: prisutnost u istočnome Mediteranu, zatvaranje Jadrana, barijera Albaniji prema tadašnjoj Jugoslaviji, graničenje s Bugarskom, kontrola Egejskog mora (s članstvom Italije Savez zatvara zapadni Mediteran). S članstvom Turske NATO ostvaruje kontrolu geostrateških pomorskih prolaza, pristup južnom dijelu Crnoga mora i zajedničku kopnenu granicu sa Sovjetskim Svezom na Kavkazu. Središte geopolitičkoga teritorijalnog ekspanzionističkog dispozitiva kružilo je oko njemačke osi kao država–granica (omogućuje zatvaranje Sjevernog mora, zaštitu obale Manche, pristup Baltiku s kontrolom kanala Kiela), bivši rimski limes. Učlanjenjem Njemačke NATO gubi svoj isključivo pomorski karakter i postaje kopnena sila. Novi je izazov konstituiran s kontrolom regije "rimlanda", posredničkog prostora između "coastlanda" i "heartlanda". Nakon proširenja 1999. godine na Poljsku, Češku i Mađarsku te na baltičke zemlje (kontrola Finskog zaljeva), članstvo Slovačke u Savezu omogućuje dominaciju nad europskim "rimlandom". U vezi s geopolitičkim dispozitivom NATO-a na Mediteranu treba podsjetiti kako je sastanak na vrhu u Washingtonu iz 1999. modificirao područnu odgovornost Saveza. Danas u geopolitičkome dispozitivu Saveza postoje unutarnje zone,

9. Alfred Mahan, *The Interest of America in Sea Power*, Little Brown & Co, Boston, 1897.

10. Aymeric Chauprade, *Introduction a l'analyse geopolitique*, Ellipses, Paris, 1999., str. 20.

11. v. A. Chauprade, *ibid.*, str. 13. do 42., tematika "heartlanda", "coastlanda" i "rimlanda"

"obližnje" zone i vanjske zone. Tri su strateška vojna zapovjedništva: za kontinentalnu Europu – SACEUR, drugi je smješten u Velikoj Britaniji za more Manche – SACCHAN i zadnji je smješten u SAD-u (SACLANT za atlantsku zonu). Iako se članak 5. može primjenjivati samo u unutarnjim zonama, Savez može intervenirati izvan te zone ("out of area"), te provoditi mirovne operacije s potporom GFIM-a ("Groupements de Forces Interarmees Multinationaux"). Zona „obližnja“ prostire se na obalama južnoga i istočnog Mediterana do Kavkaza i omogućuje kontrolu i "kriznoga luka" koji se prostire od Magreba, preko Srednjeg istoka, središnje Azije i do jugoistoka Azije.

Sredozemno more sastavni je dio Atlantskog oceana, s kojim je prirodno povezano preko Gibraltarskog prolaza, Mesinskim i Sicilijskim prolazom, odnosno pragom Aventure između otoke Sicilije i Tunisa, gdje se povlači granica između zapadnoga i istočnog dijela Sredozemnog mora. Sueski kanal (koji je prokopan 1869. godine) postaje glavna posrednička prometna točka između luka Atlantskoga i Indijskog oceana. Zbog ekoloških opasnosti većina sredozemnih zemalja potpisala je 1976. godine sporazum o smanjenju onečišćenja Sredozemnoga mora pa se od tada provodi niz projekata kojima se nastoji poboljšati čistoća mora. Sredozemno more privlači prirodnom ljepotom velike turističke tokove iz Europe i iz cijeloga svijeta. Za vrijeme Hladnog rata Mediteran je bio polje suparništva između Sjevernoatlantskog saveza i Varšavskog pakta, a svoju su zasebnu poziciju tražile i nesvrstane, posebno arapske zemlje sjeverne Afrike. Kraj hladnog rata i blokovske podjele prouzročio je i raspad Varšavskog pakta, dok je NATO pokrenuo vlastitu transformaciju kroz proces "prilagođavanja" i izgradnje prikladnih mehanizama adaptacija radi usklađivanja s izazovima nove međunarodne okoline. U tom smislu NATO je potpisao posebnu povelju o suradnji s Rusijom i povelju o suradnji s Ukrajinom. NATO se proširio na Mediteran, posebno na arapske zemlje južnoga i sjevernog dijela Mediterana, uspostavom i provođenjem procesa Mediteranskog dijaloga, koji je povećao sigurnost i stabilnost te promicao dijalog i povjerenje među zemljama regije.

Mediteran je oduvijek bio posredničko područje međucivilizacijskih konfliktnih, ali ponekad i sinoptično-sintetizirajućih dodira te je zbog takvog smještaja imao ulogu poveznice između Europe, sjevere Afrike i Azije (Bliski istok). S obzirom na to da nekoliko južnoeuropskih članica NATO-a ima granice na Sredozemlju, a posebno dodir s Magrepskom regijom i arapskim mediteranskim svijetom, sigurnost i stabilnost na tom području od iznimne su važnosti za NATO. Mediteranski dijalog je proces koji nastoji uspostaviti sigurnost i stabilnost na Mediteranu promicanjem boljšega međusobnog razumijevanja sa zemljama južnog dijela Mediterana. Sve zemlje obuhvaćene procesom Mediteranskog dijaloga važne su zbog strateških pravaca koji idu sa zapada i sjevera Europe prema Srednjem i Bliskom istoku i južnoj Aziji, a posebno u pogledu

sigurnosti energetskih puteva koji iz Srednjega i Bliskog istoka opskrbljuju zapadne zemlje naftom.

Nakon Hladnog rata i raspada Varšavskog pakta te početka unipolarnog svijeta, politika i strukture NATO-a transformirale su se nastojeći uključiti suradnju i dijalog s ostalim državama nečlanicama kao sredstva za jačanje euroatlantske sigurnosti. NATO je danas od obrambenog sustava prerastao i u vrijednosni politički mehanizam koji nastoji širiti vrijednosti demokracije, vladavine prava i tržišne ekonomije. Nove inicijative koje svjedoče o koncepcijskoj i strukturnoj transformaciji NATO-a jesu one poput Partnerstva za mir (PfP), posebni odnosi s Rusijom i Ukrajinom, dijalog s mediteranskim državama, Akcijski plan za članstvo (MAP) kojim se pomaže državama kandidatkinjama da postignu sve postojeće standarde NATO-a, zatim daljnja učinkovitija suradnja s EU-om, Organizacijom za europsku sigurnost i suradnju, te UN-om. NATO danas aktivno sudjeluje, odgovarajući na nove sigurnosne izazove, u upravljanju krizama (crisis management) na Balkanu te u borbi protiv međunarodnog terorizma i drugih asimetričnih prijetnji izvan euroatlantskog prostora.

Na sastanku na vrhu u Pragu u studenome 2002. godine pokrenute su ključne inicijative: stvaranje NATO-ovih snaga za brzi odgovor (NATO Response Force), reforma zapovjedne strukture, te Praška izjava o sposobnostima (Prague Capabilities Commitment) kojom su se države članice obvezale riješiti nedostatke u kapacitetima putem inicijativa za suradnju. Također je redefiniran strateški koncept sigurnosnih zadaća objavljen 1999. godine koji opisuje sigurnosne rizike i prijetnje s kojima se Savez suočava, "višesmjerne i teško predvidljive", među kojima širenje nuklearnog, biološkog i kemijskog oružja, međunarodni terorizam (posebno nakon 11. rujna 2001. godine), organizirani kriminal i ometanje opskrbe ključnim resursima. NATO je pred novim valom suvremenih asimetričnih prijetnji nastojao jačati suradnju s europskim mehanizmima sigurnosti. Na samom se početku Zapadnoeuropska unija (WEU) bavila obrambenim i sigurnosnim pitanjima u ime EU-a. No, Savez se obvezao da će ojačati europsku sigurnost razvijanjem učinkovitoga europskog sigurnosnog i obrambenog identiteta (ESDI), inicijative preko koje EU nastoji razviti uvjerljivu sigurnosnu ulogu i ostvariti uravnotežen odnos s transatlantskim savezom. NATO i EU su također sklopili sporazum radi osiguranja dosljednosti, transparentnosti i međusobne potpore u stvaranju kapaciteta i preduvjeta zajedničkih objema organizacijama. U tom smislu je u svibnju 2003. održan prvi sastanak Skupine za sposobnosti NATO-a i EU-a. Inicijative bi ojačale obrambene sposobnosti Saveza i trebale bi biti usklađene s Akcijskim planom uz obrambene sposobnosti EU-a praćenjem "vodećeg cilja" ("Headline Goal").

Na Sredozemlju se Europa dodiruje s afričkim i azijskim proćeljem, dakle s islamskim svijetom, a njihov je odnos s EU-om danas sve problematićniji zbog gospodarskog jaza između zemalja sjevera i juga te zbog nastanka međuvjerske i međuetnićke netrpeljivosti. Sredozemlje je raskrižje važnih energetskeih prometnih puteva koji potiću opću geopolitićku i ekološku osjetljivost. U okviru Sredozemlja Ruska Federacija i dalje ostaje zatvorena u području Crnog mora zbog NATO-ovih prepreka u carigradskim tjesnacima. Na tom južnom europskom proćelju važno je naznaćiti kako je Albanija već odavno izvan geopolitićkih planova Rusije i Kine, ali i da ulazi u nove odnose sa Zapadom, što znaći da oćekuje prijam u ćlanstvo NATO-a zajedno s ćlanicama Jadranske povelje (Hrvatskom i Makedonijom). Za mediteranski prostor, posebno za područje Jadrana i rubnog dijela Balkanskog poluotoka, uoćljiva je najmanja prisutnost NATO-a, osobito u pogledu područja "crne rupe" BiH, Srbije i Crne Gore ali i Kosova, Albanije i Makedonije. Zbog postojanja takvoga "geopolitićki neintegriranog i nedorećenog područja" NATO nije u stanju u potpunosti kontrolirati najpovoljnije geostrateške puteve između Mađarske i Egejskog mora (Soluna) jer oni prolaze kroz Srbiju i Makedoniju.

Sigurnost i stabilnost blisko su povezane sa stabilnoćću i sigurnoćću na Mediteranu. Regija Mediterana ključna je dimenzija europske sigurnosne arhitekture. Neke južnoeuropske ćlanice NATO-a imaju granice na Sredozemlju pa su zbog toga stabilnost i sigurnost na tome području Saveza vrlo važne. Zato je 1995. NATO poćeo novi institucionalizirani dijalog sa šest država u južnome dijelu sredozemnog područja, i to s Egiptom, Izraelom, Jordanom, Mauritanijom, Marokom i Tunisom. Alžir se pridružio dijalogu u veljaći 2000. godine. Mediteranski dijalog potjeće od Bruxelleske deklaracije, kad su ćelnici država i vlada ukazali na pozitivan razvoj u Bliskoistoćnome mirovnom procesu i u pronalaženju načina za razmatranje mjera u promociji dijaloga i izgradnje povjerenja među zemljama regije. Cilj Mediteranskog dijaloga kao sastavnog dijela NATO-ova kooperativnog pristupa u regiji jest doprinos sigurnosti i stabilnosti u regiji, međusobno razumijevanje te ispravljanje pogrešnog shvaćanja NATO-a među državama ukljućenim u proces dijaloga. Sam je mehanizam dijaloga progresivan i temelji se na bilateralnim odnosima između svake zemlje sudionice i NATO-a, a proces je usklaćen s drugim multilateralnim forumima poput Barcelonskog procesa, mirovnog procesa Srednjeg istoka, WEU-a itd. Politićki dijalog koji podupire i drukćije međunarodne inicijative EU-a i OESS-a sastoji se od redovitih bilateralnih politićkih rasprava i konzultacija na veleposlanićkoj razini. Multilateralni sastanci u Sjevernoatlantskome vijeću sa sedam država ćlanica dijaloga održavaju se u obliku brifinga o NATO-ovim aktivnostima i razmjene stavova o aktualnim događajima. Praktićna suradnja organizirana je godišnjim radnim programom koji

uključuje pozivanje dužnosnika iz država članica dijaloga na tečajeve u NATO-ovoj školi Oberammergau u Njemačkoj, te na NATO-ovu Koledžu za obranu u Rimu u Italiji. Tečajevi obrađuju teme mirovnih misija ("peacekeeping"), kontrole naoružanja, zaštite okoliša itd.). Zemlje Mediteranskog dijaloga sudjeluju u specifičnim područjima poput znanosti, planiranja mjera za civilno uzbunjivanje i informiranje. Također je predviđeno promatranje dijaloga glede vježbi PFP-a, seminari i radionice koje organizira Strateško zapovjedništvo, te posjeti vojnih stožera NATO-a. Tri mediteranska partnera – Egipat, Jordan i Maroko – već su sudjelovala u mirovnim misijama koje je NATO vodio na Balkanu.

Dijalog se postupno razvija u opsegu sudjelovanja i sadržaja. Intenzivirane su političke rasprave i konzultacije, a osnivanje Mediteranske skupine za suradnju 1997. godine dalo je dijalogu nov dinamičan smjer. On je, naime, postao forum na kojem se mogu razmjenjivati stavovi članica NATO-a i dijaloga o sigurnosnoj situaciji na Sredozemlju i o njegovu budućem razvoju. Nakon 11. rujna 2001. NATO i države članice dijaloga nastojali su podići razinu inicijative najavljene na sastanku na vrhu u Pragu u studenome 2002. Tada su se čelnici Saveza dogovorili kako bi ojačali političke i praktične dimenzije dijaloga, uključili redovitije konzultacije i produbljivali postojeća područja suradnje da bi države članice dijaloga bile sposobnije pridonijeti NATO-ovim operacijama za reakcije na krize koje nisu obuhvaćene člankom 5, kao i u području obrambene reforme i ekonomije, te redovne konzultacije o međunarodnome terorizmu, pograničnoj sigurnosti i o upravljanju katastrofama. Mediteranski dijalog NATO-a razvija se brzim koracima, a na sastanku na vrhu u Madridu 1997. dana mu je nova, dinamičnija smjernica osnivanjem mediteranske kooperativne skupine koja omogućuje uključivanje članica dijaloga u političke rasprave sa zemljama članicama Saveza. Na Münchenskoj konferenciji o sigurnosnoj politici (08.02.2004.godine) prioritetnu važnost jačanja dijaloga istaknuo je u svome govoru američki bivši ministar obrane Donald Rumsfeld koji je naglasio kako dijalog treba biti glavni predmet rasprave sastanka na vrhu NATO-a u Istanbulu (28.06.2004. godine). Kao obećavajuća područja suradnje u jačanju Mediteranskog dijaloga ministar je nabrojio borbu protiv terorizma, sprečavanje isporuke oružja za masovno uništenje, mirovne operacije, sigurnost granica, moguća pohađanja NATO-ovih škola i uključenje u vježbe Partnerstva za mir.

Približavanjem euroatlantskim integracijama RH je preuzela brojne obveze koje utječu na definiranje budućih misija i zadaća Oružanih snaga RH, na definiranje obrambenog sustava pa se nastoji pozicionirati kao aktivan subjekt na međunarodnoj i regionalnoj sredozemnoj političko-sigurnosnoj sceni, a preuzela je i brojne obveze u UN-u i regionalnim sigurnosnim inicijativama. U sklopu suradnje s UN-om RH je *stand-by*

aranžmanom definirala vlastite obveze glede sudjelovanja u vođenim mirovnim operacijama UN-a, a ima i status promatrača u UN-ovoj postrojbi SHIRBRIG-u ("Stand by arrangement High Readiness Brigade" u visokom stupnju pripravnosti za djelovanje u skladu sa *stand-by* aranžmanom UN-a). Tijekom procesa pristupanja NATO-savezu, sudjelovanjem u aktivnostima Partnerstva za mir i Akcijskim planom za članstvo, RH je preuzela 49 partnerskih ciljeva (PC). Pristupanjem EU RH će nastojati razviti dio sposobnosti iskazanih u Deklaraciji o europskim vojnim sposobnostima, odnosno obveza integracije obrambenog sustava RH u sklopu europske sigurnosne i obrambene politike (ESDP). U sklopu suradnje s OESS-om RH je potpisnica više sporazuma, konvencija i ugovora koji joj omogućuju doprinos u mjerama izgradnje povjerenja i sigurnosti (CSBM). Regionalna multilateralna obrambena suradnja RH obuhvaća sudjelovanje u forumima regionalnih obrambenih inicijativa srednje i jugoistočne Europe: CENCOOP (Central European Nation Cooperation), Kvadrilateral, Američko-jadranska povelja, SEDM (South-East European Defence Ministerial), Jadranskojonska inicijativa i SEECF (South-East European Cooperation Process).

Mediteran je oduvijek bio područje postojećih i potencijalnih napetosti i sukoba. Nakon Drugoga svjetskog rata nastalo je razdoblje pokušaja državnog razgraničavanja i još nedovršenog procesa etničko-vjerskog stabiliziranja. Mediteran je bio područje suparništva dvaju vojno-političkih blokova – NATO-a i Varšavskog pakta – dok su svoju poziciju tražile nesvrstane uglavnom afričke i arapske zemlje. Danas, kada vlada jedan oblik unipolarnog poretka, Mediteran, a posebno zemlje jugoistoka Europe i Magreba, još uvijek ostaju turbulentna prekretnička zona u kojoj se javljaju novi sigurnosni izazovi: međunarodni terorizam, ilegalna imigracija, proliferacija kemijskog oružja i oružja za masovno uništenje, organizirani kriminal. Aktivna uloga RH u stabilizaciji vlastitoga nesigurnog i nestabilnog okruženja i iskustvu u "crisis managementu", u gradnji dobrosusjedskih odnosa i njezin aktivni doprinos u izgradnji mladih demokracija u državama jugoistočne Europe nije samo uvjet za daljnje približavanje i pristupanje NATO-u i EU-u, već istodobno i mogućnost da RH pridonose svojim pozitivnim iskustvom zemljama članicama Mediteranskog dijaloga koje su zahvaćene suvremenim prijetnjama i nestabilnošću. Hrvatska kao relativno mala zemlja koja ne može nametati svoja stajališta međunarodnoj zajednici mogla bi kapitalizirati svoje povijesno naslijeđe dobrih odnosa s bivšim nesvrstanim arapskim i afričkim zemljama¹² koje su danas članice Mediteranskog dijaloga, u svrhu što učinkovitije suradnje na vojno-sigurnosnom i političkom području. Asimetrični i multilateralni fleksibilni pristup RH prema državama članicama dijaloga također bi joj osiguralo pozicioniranje u arapsko-magrepkoj regiji (na vojno-sigurnosnome, političkom i gospodarskom planu) koja je ključna za sigurnost južnog

12. Mediteran je uvijek bio zastupljen na konferencijama nesvrstanih za vrijeme hladnog rata. Na prvoj konferenciji nesvrstanih u Beogradu 1961. sudjelovali su šefovi država ili vlada sedam mediteranskih zemalja: Alžira, Jugoslavije, Cipra, Maroka, Tunisa, Libanona i Egipta. Na sedmoj konferenciji nesvrstanih zemalja u New Dehlju 1983. godine sudjelovali su kao punopravni članovi pokreta Alžir, Cipar, Egipat, Jugoslavija, Libanon, Malta, Maroko, Sirija i Tunis, a sudjelovao je i PLO. Pokret nesvrstanih je posebnu pozornost posvećivao problemima Mediterana, među kojima: dekolonizaciji Alžira i Tunisa, zauzimanju stava oko bliskoistočne krize, zahtjevu za pravedno rješavanje palestinskog pitanja, ciparskom pitanju, libanonskoj situaciji, sukobu u zapadnoj Sahari, neutraliziranju Sredozemlja kao zone trajnog mira (v. R. Vukadinović, *Mediteran između rata i mira*, "Suvremena misao", Zagreb 1986, str. 186–196).

Mediterana i NATO-ove strukture u regiji. Nakon istanbulskog sastanka na vrhu 2004. razvidno je kako NATO nastoji jačati institucionalno povezivanje s članicama Mediteranskog dijaloga i koordinirati njegove djelatnosti s "Istanbul Cooperation Initiative" (Kuvajt, Bahrein, Katar, Ujedinjeni Arapski Emirati). Naime, kako bi NATO spriječio terorističko prodiranje u Africi, u Magrepskoj regiji (Mali, Niger, Čad, Eritreja i Etiopija) kao potencijalnim uporištima i logističkom zaleđu terorističkih transnacionalnih mreža, SAD je inicirao plan "Pan Sahel" prema kojem SAD daje logističku i potporu u obuci zemljama Maliju, Mauritaniji, Čadu, Nigeru i Alžiru, radi uspostave sigurnosti naftovoda koji vode od južnog Mediterana, Crvenog mora i Gvinejskog zaljeva. Također, SAD podupire projekt "NATO– jug" koji treba nadmašiti operaciju zrakoplovnog i pomorskog nadziranja "Active Endeavour" iniciranu nakon napada 11. rujna 2001. godine (primijenjena na području Mediterana oko Gibraltara) – projekt koji uspostavlja vojnu i političku suradnju s Alžirom, Egiptom, Marokom, Jordanom, Izraelom, Mauritanijom i Tunisom).

1.9 Suvremena vojno-sigurnosna strategija NATO-a na Mediteranu

Od početka 90-ih godina NATO je nastojao redefinirati i revidirati svoju strategiju prema regiji južnog Mediterana. On je prihvatio dati potporu svakoj aktivnosti održanja mira pod okriljem OESS-a i poduzeti misije pod mandatom UN-a. Na samome početku "strateški koncept za obranu sjeverne atlantske zone" definirao je strategije NATO-a u regiji (solidarnost svih saveznika protiv agresije na jednog člana saveza). Na kraju 60-tih godina taj je koncept zamijenjen strategijom "postupnog odvrćanja" ("riposte graduee"). Nakon hladnog rata novi je koncept formuliran tako da stavlja naglasak na "suradnju s bivšim suparnicima, a ne više na konfrontaciju". Sigurnost svake države regije podudara se s obvezom uspostave poboljšane i proširene sigurnosti u cijeloj Europi. U sklopu „pregleda strateškog koncepta“, istaknuto je kako se rizici za saveznike javljaju u kompleksnim oblicima i proizlaze iz različitih smjerova i uzroka koje je teško predvidjeti i evaluirati. Novi sigurnosni zadatak NATO-a naglašava "nužnost prijelaza NATO-a na planifikaciju utemeljenu ne na prijetnji, već na konceptu kapaciteta". Novi strateški koncept obuhvaća političke, društvene, gospodarske i ekološke aspekte, što pretpostavlja pragmatičniji sigurnosni pristup te proširenje zona intervencija. Nije više riječ o vojnoj, već o "multifunkcionalnoj organizaciji". S obzirom na geostratešku poziciju Mediterana, te porast nestabilnosti i novih prijetnji (porast pučanstva koji predviđa 142 milijuna sjevernoafričkog pučanstva u 2025. godini, energetska sigurnost – prema podacima francuskog Instituta za komparativnu strategiju, 65 %

uvoza nafte Europe dolaze iz te regije), u regiji južnog dijela mediteranskog bazena NATO je inicirao uspostavu i primjenu novih mehanizama te otpočeo dijalog ("mediteranski dijalog") sa šest partnera nečlanova organizacije: Egiptom, Izraelom, Jordanom, Marokom, Mauritanijom i Tunisom. Za NATO Mediteran u geopolitičkom smislu predstavlja "luk konflikata" i potencijalno krizno žarište koje treba stalno nadzirati, osobito na južnome dijelu mediteranskog bazena gdje je suradnja članica Mediteranskog dijaloga s NATO-om nužna za stabilnost cijele regije (Egipat, Jordan i Maroko sudjeluju u mirovnoj misiji SFOR).

Današnji teritorijalni geostrateški dispozitiv NATO-a obuhvaća cijelu kuglu zemaljsku (od Palestine, Sirije, Irana, Kavkaza, Balkana, Afrike, Azije itd.). Glavne snage NATO-a na Mediteranu raspoređene su u sklopu borbe protiv terorizma (od 2001. godine) kao snage operacije "Active Endeavour" (te trajne prisutnosti vojnih snaga na Mediteranu – tzv. Stanaformed), čija je svrha pružanje zaštite naftnim tankerima. Sudjelovanje RH u operaciji "Active Endeavour" znatno pridonosi geostrateškom pozicioniranju RH u regiji Mediterana te dokazuje određeni stupanj kredibiliteta u pogledu postizanja članstva RH u NATO-u. Razvidno je kako se u novoj geopolitičkoj konstrukciji proširenja gravitacijskog središta NATO-a (u odnosu na nove asimetrične prijetnje) pomaknulo od sjevernoatlantskog područja prema istoku i južnom dijelu mediteranskog bazena. Današnja doktrina, koja se provodi, osobito na Mediteranu, primjenom NATO-ovih snaga "NATO Response Force" (NRF), temelji se na trima načelima: 1. "flexible, deployable, sustainable" (fleksibilno, rasporedivo i održivo), 2. "technologically advanced and interoperable" (tehnološki napredno i interoperabilno), 3. "full spectrum of operation" (puni spektar operacija). U okviru trajne transformacije NATO razvija nove snage kao odgovor na aktualno sigurnosno okruženje. Razvoj NRF-a podrazumijeva tehnološki razvijene, fleksibilno raspoređive, interoperabilne i održive snage za prebacivanje i brzo djelovanje gdje god je to potrebno.

2. Geopolitički položaj Republike Hrvatske u regiji Mediterana

2

2.1 Zemljopisne značajke teritorija RH

Nakon političkih zbivanja početkom devedesetih godina i Domovinskog rata, Hrvatska se ponovno pojavljuje kao potpuno suverena i neovisna zemlja na geopolitičkoj karti Europe. Njezina povijest dokazuje da se kao neovisna država afirmirala već u ranome srednjem vijeku. Geopolitički položaj Hrvatske je važan jer obuhvaća jedinstvenu zonu dodira srednjeg Podunavlja i središnjeg Sredozemlja. S obzirom na to da je njezina reljefna prepreka između srednjopodunavskog bazena i sjevernog Jadrana najuža i najniža, takav geopolitički položaj omogućuje povezivanje srednje i istočne Europe sa Sredozemljem, zato su oduvijek postojali interesi drugih sila da ovladaju tim prostorom. Složenost zemljopisnog položaja Republike Hrvatske određena je dodirom i utjecajem različitih etničkih, povijesnih, kulturnih, gospodarskih i političkih skupina. Povijesni položaj Hrvatske određen je njezinom pripadnošću dvama europskim civilizacijskim ozračjima – srednje Europe i Mediterana. U okruženju hrvatskih zemalja kohabitalo je tijekom povijesti nekoliko civilizacijskih žarišta: starogrčko, rimsko, bizantsko, germanско, venecijansko, mađarsko i tursko. Hrvatska se u geopolitičkom smislu nalazi u policentričnoj i dinamičnoj perifernoj zoni "rimlanda"¹³. Geopolitičko određenje svrstava Hrvatsku u geozonu "rimlanda", kao zonu u kojoj svi sukobi i ratovi imaju tendenciju prerasti u svjetske sukobe. U tom je smislu R. Pavić 1973. napisao kako "hrvatstvo nije nikada u povijesti istok, a nikada potpuno zapad; pod kobnim uplivom jačih civilizacija ono je prijelazno područje tuđih ekonomskih interesa u sva četiri pravca kompasa". Hrvatsko se područje nalazi na spoju zapadnoga i jugoistočnog rubnog dijela "rimlanda". Hrvatska teži prema stabilnosti i smanjivanju političke, međuetničke napetosti unutar "rimlanda" i u odnosu na "heartland" koji je okružuje. Zbog takva geopolitičkog položaja Hrvatska ima mjesto u suvremenome geopolitički stabilnome okruženju euroatlantskih integracija (EU, NATO). Njihovi utjecaji bili su uglavnom povoljniji i manje konfliktni od dodira s Balkanom¹⁴ koji je zbog kulturno-vjerskih opreka i opasnosti uvijek težio ekspanziji. Sve zemljopisne koordinate ukazuju kako je Hrvatska ujedno srednjoeuropska, jugoistočnoeuropska, mediteranska i manjim djelom balkanska zemlja. Hrvatski geopolitički položaj uvijek je bio složen jer je određen dodirom s različitim etničkim, kulturnim, zemljopisnim i političkim čimbenicima. Njezin geografski oblik smješten je na dodiru triju kulturno-religijskih krugova. Oblik teritorija predstavlja nepo-

13. U središtu geopolitičke koncepcije Halforda Johna Mackindera (1861.–1947.) jest koncept "geografske osi povijesti", poznat pod imenom "heartland", tzv. središnja zemlja, koja se nalazi iznad linije Hamburg–Trst, a koja je nedostižna mobilnim vojnim instrumentima britanske pomorske sile. "heartlandu" gravitiraju periferni pojasi – "rimland" ili trgovački otoci. "Tko drži istočnu Europu, drži centralnu zemlju, tko drži centralnu zemlju, dominira svjetskim otokom, tko dominira svjetskim otokom, dominira svijetom." U djelu "Democratic Ideals and Reality" Mackinder obraća pozornost na važnost ruskog teritorija kao kompaktne kontinentalne mase koju je nemoguće kontrolirati s mora i osvojiti u potpunosti. Mackinder je tvorac politike "containementa". Inspirirajući se Mackinderovim geopolitičkim načelima, nakon 1945. N. J. Spykman, D. W. Meinig i W. Kirk elaborirali su načela talasokratske geostrategije SAD-a. Geopolitički smještaj Europe ključan je za dominaciju cijelim svijetom i kontrola toga područja podrazumijeva supremaciju u području pomorstva budući da je to idealan središnji prostor za vojni i mislijski potencijal usmjeren u svim smjerovima zemaljske kugle. Posebna je važnost posvećena kontroli obala, otoka i zaljeva na periferiji velikih kontinentalnih masa također radi supremacije pomorskih sila. Za Spykmana je "rimlands" najjači geostrateški adut preko kojega se dominira Euroazijom.

14. Hrvatska djelomično graniči s jugoistočnom Europom i Balkanom (u smislu Balkanskog poluotoka). Postoje razne geografske definicije Balkana. Ako se osvrnemo na definiciju J. Civića (J. Cvić, "La Peninsule Balkanique", Paris 1918., str. 35), on definira Balkan crtom Dunav–Sava–Kupa. Prema geografu R. Magocsiju ("Historical Atlas of East Central Europe", London 1998.), istočno europsko područje dijeli geografske zone u kojima rijeke odigravaju ulogu graničnih crta pa on navodi tri zone: – sjevernu, alpsko-karpatku i Balkansku zonu. Balkansku zonu Magosci definira kao područje koje se na jugu prostire od crte Sava–Dunav i produžuje se dalje na jug do Mediteranskoga i Egejskog mora. Po njegovu mišljenju Balkan obuhvaća Hrvatsku (južno od crte Kupa–Sava), Bosnu i Hercegovinu, Jugoslaviju, Makedoniju, Bugarsku, Albaniju, Grčku i europski dio Turske.

voljno geopolitičko obilježje jer se ne može mijenjati, dok se dodir s drugim kulturno-civilizacijskim krugovima po svojem sadržaju često mijenjao od sukoba do suradnje. Na povijesni i kulturni razvoj Hrvatske izravne utjecaje imalo je njezino geografsko, kulturno-vjersko značenje kao i kulturno-povijesni razvoj i regionalni geopolitički položaj. Republika Hrvatska, u ostvarivanju zajedničkih interesa mira i stabilnosti na jugoistoku Europe i Mediteranu, trebala bi se usmjeriti prema razvoju više geopolitičkih inicijativa, posebno u regiji Mediterana. Hrvatska bi trebala pronaći načine za jačanje svoje uloge u procesima stabilizacije toga prostora i iskoristiti jedinstven položaj zemlje na raskrižju triju važnih europskih subregija. Kao geopolitička spojnica između srednje Europe i Sredozemlja, između kopna i mora, RH bi trebala valorizirati svoju funkciju "gatewaya" u regiji Mediterana.¹⁵

Hrvatska bi mogla postati važno uporište stabilnosti na Jadranu i Mediteranu, u srednjoj Europi i na Balkanu. Preuzimajući istaknutiju i konstruktivniju ulogu, Hrvatska bi istodobno mogla pomoći sebi i svojim susjedima, te pridonijeti koherentnijoj i uspješnijoj politici NATO-a i EU-a prema tim nesigurnim dijelovima kontinenta. S obzirom na zemljopisni položaj i vanjskopolitičku orijentaciju, Republika Hrvatska može postati stabilan i nezaobilazan partner za provedbu demokratskih inicijativa na prostoru jugoistoka Europe i na Mediteranu.

2.2 Hrvatska povijesno-kulturna pripadnost Mediteranu

Povijesno-kulturna pripadnost mediteranskom svijetu ponajviše se veže uz južnu Hrvatsku ili Dalmaciju. Na tom prostoru duž obale prostire se Jadransko more koje su Rimljani zvali "Mare Adriaticum", a ime je dobilo od grčkih geografa Skilaksa, Ptolomeja i Strabona. Ime Dalmacija prvi se put spominje na nadgrobnim spomenicima i u djelima rimskih pisaca u vrijeme rimskih osvajanja istočne obale Jadrana na prijelazu iz I. st. pr. Kr. u I. st. po Kr. Rimljani su Dalmacijom nazvali provinciju, dio Ilirika, koja se protezala uz istočnu obalu Jadranskoga mora od rijeke Raše na sjeverozapadu do rijeke Drine na istoku i Budve na jugoistoku. Dolaskom germanskih i slavenskih etničkih valova na tlo Dalmacije počinje njezina teritorijalna geneza. Rimski se vlast povlači u jače utvrđene gradove uz Jadransku obalu i na većim otocima. Hrvati su naselili područje u VII. stoljeću i osnovali dvije kneževine: Panonsku Hrvatsku i Primorsku Hrvatsku. U vrijeme primorskoga hrvatskog kneza Branimira ona je prvi put međunarodno priznata. U vrijeme dolaska Hrvata Dalmaciju de facto čine tek neki veći gradovi: Osor, Rab, Zadar, Trogir i Kotor. Uskoro se navedenim gradovima pridružuju Split i Dubrovnik (baštineći urbanu tradiciju Salone i Epidaurusa). Bizantski su gradovi Dalmacije postali žarišta romanske mediteranske kulture, latinskog jezika i kršćanske vjere u slavenskom (hrvatskom) okruženju. Južna Hrvatska, tj. Dalmacija, jedan je od najstarijih regionalnih i zemljopisnih

15. Cohen je svoje poglede temeljio na stalno prisutnom sukobu kopna i mora te ustvrdio kako postoje određena područja koja čine "gateway" između morskih i kopnenih regija. Obilježja država "gateway" mogu se razlikovati u nekim detaljima, ali ne i u općem kontekstu. Gospodarski, države "gateway" nastoje biti razvijenije od susjednih. Isto tako, ta područja obično imaju veliku i brojnu dijasporu, posebno u ključnim državama i regijama svijeta. Smještene uglavnom duž granice među svjetskim geografskim područjima i geopolitičkim regijama, države "gateway" imaju dobre pretpostavke za razvoj gospodarstva, turizma, trgovine, imaju dobre uvjete za stimuliranje gospodarskih, društvenih i političkih veza. Postizanjem neovisnosti one mogu pridonijeti da se zona u kojoj se nalaze pretvori iz zone nestabilnosti u zonu stabilnosti i prosperiteta.

Nastanak takvih država može pridonijeti stvaranju granica prilagodbe, susretljivosti i prijateljstva. Više o tome u: Saul B. Cohen, "Geopolitics in the New World Era" u George J. Demko and William B. Wood (eds.), "Reordering the World: Geopolitical Perspectives on the Twenty-first Century", Westview Press, Oxford, 1993., str. 27–48. Takve države mogu znatno pridonijeti gospodarskoj, političkoj i sigurnosnoj stabilizaciji u regiji s dvostranim utjecajem prema svojoj okolini i prema regionalnom i svjetskom sustavu. One neće predstavljati vojnu prijetnju ni svojim velikim ni svojim malim susjedima. Prema tome, gateway države su izravni sudionici stabilizacije sustava, kao što i izravno pridonose njegovim mirovnim obilježjima.

dijelova Europe. Dalmacija je južni dio Hrvatske pa se stoga i zove južna Hrvatska. Kroz povijest Hrvatska je često mijenjala granice i vladare, ali od sedmog stoljeća hrvatski je narod uspostavio čvrste korijene u državi, kulturi, povijesti, umjetnosti i religiji. U vrijeme vladavine kralja Tomislava (928. godine) prvi su put ujedinjeni bizantski gradovi na obali s ostalim dijelom Hrvatske, a čvršća veza između Hrvatske i bizantskih dalmatinskih gradova u punom je smislu zaživjela tek za vrijeme kralja Petra Krešimira IV. (1058. –1074.), kralja Hrvata i Dalmatinaca. Godine 1000. Mletačka Republika bez većeg otpora osvaja dalmatinske gradove i otoke i od tada, uz kraće prekide, postaje vodeća velevlast u Dalmaciji i na Jadranu do 1797. godine. Dalmacija je u političkom smislu konačno ujedinjena u vrijeme napoleonskih ratova (nakon razdoblja mletačkih posjeda i otomanskih osvajanja od XVI. do XIX. stoljeća) i uspostave Ilirskih provincija 1806. Nakon pada Napoleona, odredbama Bečkog kongresa 1814. i 1815. godine, Dalmacija je pripojena austrijskoj carevini. Treba napomenuti kako se svim stranim osvajanjima tijekom XV., XVI. i XVII. stoljeća, pomoću diplomatskih manevara, uspješno oduprla Dubrovačka Republika. U svakom slučaju, razdoblje hrvatskog humanizma i renesanse (obilježene hrvatskim književnikom Markom Marulićem) na južnom dijelu Hrvatske i procvat kulturnih težnji u Dubrovniku od XVI. do XVIII. stoljeća čini velik doprinos općoj mediteranskoj povijesti kulture, umjetnosti i znanosti. Suvremena Hrvatska, baštineći starovjekovnu, srednjovjekovnu i novovjekovnu južnu primorsku Hrvatsku, čini dio sredozemne europske kulture i uljudbe.

2.3 Sredozemna geopolitička orijentacija RH

Zbog navedenoga geografskog polimorfološkog oblika Hrvatska ima važnu geopolitičku i geoprometnu ulogu u Europi. Smještena je između zapadnoeuropskih i srednjoeuropskih (Austrije, Slovenije, Italije, Mađarske) i istočnoeuropskih zemalja (Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine). Hrvatska danas, kao srednjoeuropsko-sredozemna zemlja, ima važnu ulogu u stvaranju geostrateške stabilnosti na jugoistočnim granicama srednje Europe prema jugoistočnoj Europi. Posebno značenje u tom kontekstu ima Jadransko more i povezanost s mediteranskim bazenom. Činjenica je kako neke zapadnoeuropske zatvorene države (poput Češke, Slovačke, Austrije i Mađarske), koje nemaju izlaz na more, najkraći i najpovoljniji pristup do pomorskih luka ostvaruju preko područja Hrvatske. Važni geopolitički položaj Hrvatske bio je u središtu niza hegemonističkih i ekspanzionističkih aspiracija određenih sila iz "rimlanda" i "heartlanda"¹⁶: pangermanski "Drang nach Osten", ruski hegemonistički izlazak na toplo more preko Hrvatske (u skladu s velikosrpskom idejom i savezništvom s Rusijom), mađarski sanstefanski san o izlasku na Jadran, tursko-osmanlijski hegemonistički pravac k Zapadu preko Hrvatske, te talijanske imperijalne aspiracije na hrvatsko more kao sastavni dio "Mare nostrum".

16. Geopolitičar H. Mackinder definirao je koncept "rimlanda" kao rubne zemlje koja predstavlja obruč oko "heartlanda". U "rimlandu" se nalaze rubne države koje su većinom i pomorske zemlje: cijela Europa osim zemalja bivšeg SSSR-a, zatim Sredozemlje, rub sjeverne Afrike, Bliski i Srednji istok, Indokina, obalna Kina, Koreja i veliki otoci u blizini kopna.

3. *Prometno-energetsko značenje Republike Hrvatske u regiji Mediterana*

3.1 *Prometno geostrateško značenje RH u regiji Mediteran*

S obzirom na rat i razna krizna žarišta u regiji, Hrvatska je tijekom posljednjeg desetljeća bila izostavljena iz mreže glavnih europskih prometnih smjerova. Naime, gledajući njezin današnji geoprometni položaj, ustanovljeno je kako RH nije umrežena u glavne europske prometne pravce koji povezuju zapad s istokom ili sjever s jugom kontinenta i izostavljena je iz prometnih i energetskih pravca koji povezuju Europu s Azijom. Glavne točke geoeonomskog interesa nalaze se u regijama koje se podudaraju s "kriznim i nestabilnim područjem" što okružuje Europu. Zbog toga mediteranski bazen kao prometni i energetski tranzitni čvor predstavlja posebnu vrijednost za Hrvatsku. Pozicioniranje RH u suvremenoj prometnoj svjetskoj, a posebno mediteranskoj mreži pretpostavlja da Hrvatska ponajprije provodi prometnu valorizaciju i dinamiziranje svojih prirodnih i potencijalnih prometnih tokova. Razrađena strategija pridobivanja ključnih europskih prometnih tokova sigurno će osigurati gospodarske prednosti (turizam, geostrateško energetsko pozicioniranje, tranzit), ali će istodobno zahtijevati i sigurnosne mehanizme kako bi se spriječilo širenje raznih sigurnosnih i ekoloških prijetnji.

3.1.1 *Valoriziranje i dinamiziranje prometnih tokova RH u regiji Mediteran*

Strateški je interes RH valorizirati i dinamizirati što optimalnije funkcioniranje prometnog sustava u sklopu ključne prometne mreže mediteranskog bazena kao tranzitnog čvora za cirkuliranje i opskrbljivanje energentima koji dolaze iz Afrike i Kavkaza. Naime, Hrvatska je smještena na prostoru između srednje Europe i Jadranskog mora kao sastavni dio proširenog mediteranskog bazena. Prirodni cestovni pravci Hrvatske postupno su se formirali oko Dunava, Drave i Save kao izdanaka nekadašnjeg Panonskog mora pa se kombinacijom vodenoga i cestovnog prometa u prošlosti stizalo do mora i prema svjetskim putevima. Zemljopisni smještaj Hrvatske na spoju Podunavlja i Jadrana omogućuje potencijalno razvijanje suradnje s europskim prostorom i umrežavanje u svjetske, a posebno mediteranske prometne energetske tokove. Naime, južna Europa koja se produžuje na razvijenu kontinentalnu jezgru, pruža Hrvatskoj mogućnosti za takvu suradnju u mediteranskom prostoru. Time bi se pridonijelo i jačanju gospodarskih veza među Europom, južnom Azijom i Dalekim istokom, budući da Hrvatska preko Jadrana

omogućuje najbliži pomorski pristup srednjoj i istočnoj Europi. U sklopu strategije valorizacije i dinamiziranje prometnog sustava Hrvatske ističe se njezin panonski i jadranski prostor, kao i njezino posredničko i tranzitno značenje u odnosu na dva važna prometna pravca:

- longitudinalni – koji povezuje zapadnu i srednju Europu s njezinim jugoistokom, s Bliskim istokom i dalje s azijskim kontinentom
- transverzalni – koji povezuje Baltičko more preko srednjeg Podunavlja s Jadranskim morem.

3.1.2 Pozicioniranje RH u paneuropske i mediteranske mreže prometnih koridora

Valoriziranje i dinamiziranje prometnog sustava RH u svrhu njezina učinkovitijeg uključivanja u prometnu mrežu mediteranskog bazena pretpostavlja da se prioritarno povežu oba njezina kraka – panonski i jadranski. Valoriziranje panonskog kraka Hrvatske omogućilo bi nastajanje i oblikovanje snažnih prometnih koridora u smjeru sjeverozapad–jugoistok koji su od nacionalnog i internacionalnog značenja. Na međunarodnome planu prometni koridor panonskim krakom predstavlja nezaobilazno područje za povezivanje na relaciji München–Zagreb–Beograd–Skopje–Atena, odnosno Beograd–Niš–Carigrad i dalje. Treba napomenuti kako je jadranski longitudinalni prometni pravac Hrvatske iz povijesnih, političkih, ali i prirodnih razloga bio sustavno zanemaran u prometnoj valorizaciji Hrvatske, osobito u vrijeme Jugoslavije koja je sprečavala svaki pokušaj prometnog ostvarivanja hrvatske "jadranske orijentacije". Jadranska je orijentacija oduvijek bila važna za transverzalne veze prema pojedinim jadranskim lukama. Novi, povoljni međunarodni uvjeti osamostaljene Hrvatske kao suverene i neovisne države, postojeće razdoblje obnove i potencijalnoga gospodarskog razvitka te ulaganja u cestovnu infrastrukturu čine realnijima pokušaje konkretnijeg oblikovanja prometnog koridora na jadranskome longitudinalnom pravcu izgradnjom odgovarajuće cestovne i željezničke mreže. To bi ujedno otvorilo pretpostavke za litoralizaciju (priobalni pristup) gospodarskih aktivnosti, a omogućilo bi ostvarivanje novog koridora u prometnom povezivanju zapadne i srednje Europe s njezinim jug-istokom na relaciji Pariz–Milano–Trst–Rijeka–Split–Dubrovnik–Tirana–Atena, odnosno Carigrad. Takav bi koridor sigurno privukao međunarodne tranzitne robne, energetske i putničke tokove, a naročito turističke preko Balkana.

Prometna valorizacija jadranskoga longitudinalnog pravca Hrvatske slijedila bi smjer gorskih masiva pa bi se time riješio i problem njezina regionalnog razvoja i utjecalo na migracije te potaknulo stvaranje uvjeta za povratak u raseljene krajeve Hrvatske. Spajanjem panonskoga i jadranskoga koridora longitudinalnom bi se pravcu sigurno pridružio

znatan dio prometnih tokova na relaciji München–Beč–Zagreb–Split i dalje prema Mediteranu. Važan transverzalni prometni koridor identificira se na relaciji Zagreb–Rijeka jer se tu spajaju prometni pravci Beč–Zagreb i Budimpešta–Zagreb. Zagreb je čvorište željezničkog, cestovnog i zračnog prometa, a preko koridora Zagreb–Rijeka uključen je i u pomorski promet. Izgradnjom riječne luke u Zagrebu i kanala Vukovar–Šamac Zagreb bi bio uključen u mrežu europskih riječnih i kanalskih plovnih puteva. Prometno povezivanje s Bečom i Budimpeštom neophodno je za dinamiziranje hrvatske prometne mreže u povezivanju s Mediteranom jer su te dvije metropole ključne točke strateškog interesa na povezivanju Podunavlja s Jadranom, posebno s Rijekom kao glavnom hrvatskom lukom koja povezuje zemlje srednje Europe s prekomorskim zemljama. U pogledu prioriteta prometnih pravaca, to su pravci od Macelja i Goričana preko Zagreba prema Rijeci i Puli, te značajnije valoriziranje jadranskog longitudinalnog koridora od Rijeke do Dubrovnika. Nužno je bolje povezivanje i uključivanje hrvatskih luka u europske prometne koridore, uz njihov prethodni tehnološki razvoj. U sklopu strategije valoriziranja prometne mreže Hrvatske, potrebno je izgraditi brz željeznički sustav u koridoru Jadran–Podunavlje, koji bi bio međunarodno relevantan. Također se nameće nužnost izgradnje kanala Vukovar–Šamac radi povezivanja pomorskoga s riječnim sustavom plovidbe na jugoistočnome dijelu Europe i mediteranskog bazena, kao što omogućuje sjeverozapadna mreža Rotterdam–Rajna–Majna–Dunav. Obnova i razvoj zračnog prometa u Hrvatskoj vrlo su važni jer će euromediteranski promet imati ključno značenje u strukturi putničkog prometa preko hrvatskih zračnih luka. Euromediteranski promet predstavlja područje intenzivnih gospodarskih tokova, svjetske koncentracije kapitala, banaka, trgovine, turizma, industrije i kulturne razmjene. Radi što učinkovitijeg valoriziranja prometnog sustava RH i povezivanja s mediteranskim bazenom, potrebno je da se RH što brže uključi u sve postojeće i potencijalne paneuropske prometne koridore koji povezuju euro-arktičku regiju, crnomorsku regiju, a posebno mediteranski bazen i obalne regije Jadranskoga i Jonskog mora. U tome paneuropskome prometnom kontekstu povezivanje prometnog sustava s paneuropskim koridorima (paneuropski prometni koncept koji je proizišao iz konferencije na Kreti 1994. godine čiji je instrument program TINA u sklopu programa PHARE EK EU) potaknulo bi njezino umrežavanje s najvažnijim energetske euroazijskim tokovima koji idu na relacijama:

- pomorski sjeverni tok
- transsibirska os s poveznica prema Dalekom istoku
- od Moskve do Novosibirsk i Astrahana
- Kaspijski bazen s poveznicom Volga–Don
- Koridor TRACECA Europa–Kavkaz–Azija (koji povezuje Kavkaz i središnju Aziju s Europom putem koridora IV i VIII u bugarskoj luci Varna)
- prometne poveznice Crnog mora s Kavkazom, Srednjim i Bliskim istokom.

Paneuropski koridori nastoje interkonektirati i produžiti prometne veze od zapada prema južnim i mediteranskim dijelovima Europe. Među poznatim transeuropskim koridorima (koridor I: Varšava–Riga, Tallinn, Helsinski, "Via Baltica"; koridor II: Berlin–Varšava–Minsk–Moskva, Nižnji Novgorod; koridor IV: Berlin–Prag–Beč–Budimpešta–Constanza–Sofija/Solun; koridor V: Venecija–Trst/Koper–Budimpešta–Kijev; koridor VII: plovidbeni prometni tokovi Dunava; koridor IX: St. Petersburg–Helsinki, Stockholm–Kopenhagen; koridor na relaciji Lisabon–Madrid–Pariz) za Hrvatsku su vrlo važni koridor IV i koridor X (Salzburg–Ljubljana–Zagreb–Beograd–Solun) te zona zvana MSS – zona za transport na kratke distance na Mediteranu ("Mediterranean Short-sea Shipping") – radi prometnog povezivanja s mediteranskim bazenom, a ujedno radi jačanja stabilnosti u jugoistočnoj regiji. Također je važan dalmatinski koridor koji povezuje talijansku luku Trst i luku Igoumenítsa u Grčkoj. On se prostire duž jadranske obale od Slovenije, preko Hrvatske, BiH, Crne Gore, Albanije i križa se s koridorom VIII u albanskoj luci Drač. Uključivanje prometnog sustava RH u transeuropske transportne mreže ("réseau de transport transeuropéen" - RTE-T) kao program razvoja prometne infrastrukture EU-a također je poželjno radi valoriziranja željezničkog povezivanja s mediteranskom regijom. Među trideset prioritarnih prometnih projekata sastava RTE-T za RH su važni: željeznička os Berlin–Verona–Milano–Bologna–Napulj–Messina, os Lyon–Trst–Koper–Ljubljana–Budimpešta–ukrajinska granica, os Igoumenítsa /Patras–Atena–Sofija–Budimpešta, riječna os Rajna–Meuse–Majna–Dunav, projekt autocesta mora: Baltičko more, atlantski luk, jugoistočna Europa, zapadni Mediteran, intermodalna os Jonskoga i Jadranskog mora.

Razvoj globalnoga gospodarstva, kao i proširenje prometnih sustava, dovodi do proširenja različitih interesnih prometnih i gospodarskih sfera razvijenih europskih zemalja i drugih europskih i svjetskih integracijskih procesa (WTO, PpP), što neizbježno mijenja geopolitičku konfiguraciju Europe i okruženje RH. Stoga su postojeći i potencijalni prometni koridori koji povezuju RH s Mediteranom važni za razvoj i stabilnost gospodarstva u RH i preduvjet su za ulazak u euroatlantske integracije. U tom kontekstu Svjetska banka i Europska banka za obnovu i razvoj imaju važnu ulogu u ostvarivanju prometnog povezivanja zemalja u tranzicijskome razdoblju sa zapadnom Europom, a kod izgradnje cestovne infrastrukture prioriteta su dani transkontinentalnim tokovima sjever–jug i istok–zapad: pravac sjeverozapadna Europa–jugoistočna Europa–Bliski istok, pravac Baltik–južna Europa i pravac istočna Europa–zapadni Mediteran. Za RH pravac sjeverozapadna Europa–jugoistočna Europa–Bliski istok iznimno je važan zbog trgovačkoga i robnog povezivanja razvijenoga dijela zapadne Europe preko srednjoistočnih zemalja Europe kao spojnicā s Bliskim istokom jer potiče turističke migracije i tranzit iz srednje i sjeverne Europe prema

mediteranskim zemljama u jugoistočnoj Europi (Hrvatskoj, Grčkoj, Turskoj). Valoriziranje prometnog sustava RH proizlazi iz učinkovitijeg integriranja unutar pravca istočna Europa–zapadni Mediteran, koji otvara velike tržišne potencijale zemalja istočne Europe i omogućuje priključenje Ukrajine na pravac Podunavlje–Jadran–Italija, čime se dinamizira komunikacijska os koja povezuje sjever Italije, Sloveniju, Hrvatsku i Budimpeštu.

Unutar transeuropskoga prometnog sustava prioritet je dan transverzalnom smjeru Helsinski–Tallinn–Riga–Varšava–Kraľov–Bratislava–Budimpešta–Zagreb–Jadran i relaciji Gđansk–Varšava–Katovice–Žilina. Među longitudinalnim smjerovima najvažniji su Berlin–Nürnberg–Prag–Budimpešta–Constanta–Sofija, tzv. dunavski put (jug Njemačke–Beč–Budimpešta–Crno more) i Venecija–Trst–Ljubljana–Budimpešta–Lavov. Navedeni prometni pravci osmišljeni su na 1. europskoj konferenciji ministara prometa (CEMT), gdje se počelo raspravljati o prometnim mrežama paneuropskih koridora, te nakon konferencije na Kreti koja je definirala koncept od devet prometnih koridora. Najvažnije su odluke donesene u Helsinkiju 1997. na 3. konferenciji na kojoj su bili i predstavnici RH. Tom je prigodom dorađena vizija paneuropskih prometnih koridora (s konceptom do 10 koridora), sa sveobuhvatnim pristupom koji obuhvaća sljedeća područja: Baltik, Jadransko more/Jonsko more, Sredozemlje i Crno more. Predviđeni su regionalni projekti za razvoj infrastrukture uz povezivanje s programom TEN (Trans-European Network). Kako bi se povoljan srednjoistočni i mediteranski položaj RH učinkovito vrednovao, nužno je u njezinu gospodarskom razvitku kvalitetno iskoristiti zemljopisno-prometne prednosti i integrirati promet unutar transeuropskih postojećih i potencijalnih mreža (od posebne su važnosti paneuropski prometni koridori koji prolaze Hrvatskom), posebno onih koje povezuju zemlje zapadne i srednje Europe s jugoistokom Europe i Bliskim istokom te onih koje povezuju Baltičko more na sjeveru s Jadranskim morem na europskome jugu i Mediteranskome bazenu.

3.1.3 Uključivanje RH u pomorske prometne pravce mediteranskog bazena

Pomorski promet Hrvatske, uključujući njezine trgovačke i pomorske luke, dio je svjetskoga pomorskog prometa. U sklopu obnove i razvoja pomorskog prometa Hrvatske prema mediteranskim prometnim pravcima nužno je valorizirati i povezati panonski i jadranski prostor, te istaknuti njihovo značenje u odnosu na dva važna prometna pravca:

- longitudinalni – koji povezuje zapadnu i srednju Europu s jugoistokom, Mediteranom i dalje s Bliskim istokom
- transverzalni – koji povezuje Baltičko more preko srednjeg Podunavlja s Jadranskim morem.

Takvo usklađenje proaktivnog djelovanja kontinentalnoga i pomorskog dijela prometnog sustava ima odlučujuće značenje za razvoj gospodarstva RH, posebno s onim dijelom mediteranskog bazena s kojim bi se prometno povezala. U svrhu ostvarivanja umreženosti u prometne pravce mediteranskog bazena nužno je obnoviti i razviti riječni promet, te omogućiti prometnu vezu na relaciji rijeka–more između Podunavlja i Jadrana, koja bi djelovala zajedno sa željeznicom i cestama. Takva obnova podrazumijeva modernizaciju i uvećavanje kapaciteta flote uvođenjem novih tehnologija prijevoza kontejnera, tzv. ro-ro prijevoza ili "plivajućih cesta", specijaliziranih brodova za prijevoz teških tereta. Dakle, primarni i strateški interes RH u pogledu njezina povezivanja s prometnim pravcima Mediterana jest uspostavljanje dobrih transversalnih veza između jadranskoga i kontinentalnog dijela zemlje te uspostavljanje dobre prometne mreže i povezanosti sa susjednim zemljama važnim za srednju i jugoistočnu Europu: s Mađarskom, Slovenijom, Austrijom, Italijom, Njemačkom, Poljskom, Ukrajinom te s BiH. U takvome prometnom dispozitivu, koji bi pridobio prometnu mediteransku elipsu, ključno je izgraditi učinkovit i razgranat prometni ipilon na koridoru Podunavlje–Jadran¹⁷.

3.1.4 Uloga hrvatskih luka u valoriziranju prometnih tokova RH u regiji Mediteran

Republika Hrvatska srednjoeuropska je i sredozemna zemlja, a geografski joj položaj daje iznimnu važnost u prometnom povezivanju sa srednjom Europom i južnim, mediteranskim dijelom Europe te je određuje kao komunikacijski čvor i prostor. Jadransko more, kao zasječen zatvoreni zaljev Sredozemnoga mora, ima ključnu funkciju za njegovo prirodno zaleđe u srednjoj Europi u prometnome i gospodarskom smislu jer su hrvatske luke najkraća veza srednjoeuropskih zemalja sa Sredozemljem i s drugim dijelovima svijeta. RH ima važne luke iako je međunarodni promet hrvatskih luka bio minimiziran, osobito u dvjema Jugoslavijama koje su nastojale spriječiti povezivanje glavnih hrvatskih luka Rijeke, Splita i Ploča s njihovim prirodnim zaleđem. Očekuje se povećanje tranzitnog prometa sa zemljama regije, uz gospodarski rast posebno s Češkom, Slovačkom, Austrijom, Mađarskom, BiH, s obzirom na to da te "kopnene" zemlje gravitiraju hrvatskim lukama. Također treba istaknuti značenje naftovoda koji iz riječke luke vodi u unutrašnjost¹⁸ jer je Jadransko more blizu podunavskoga prometnog koridora koji RH spaja s riječnom prometnicom Europe (Rajna–Majna–Dunav; Sjeverno more–Crno more)¹⁹. Ako se uzme u obzir da je Mediteran regija od tranzitnoga, prometnog i energetskega značenja u doba pomorskoga kontejnerskog transporta, potrebno je da RH što više kapitalizira položaj svojih luka u smjeru njihove tranzitne operabilnosti i učinkovitijeg povezivanja s mediteranskim lukama. Postoje dva tipa luka: luke "hubs" i luke "gate-

17. Ž. Radačić, "Prometna valorizacija kao preduvjet određivanja prometne politike", "Promet", suplement broja I, Fakultet prometnih znanosti, 1992.

18. v. J. Paden, "Hrvatski interesi u povezivanju Podunavlja i Jadrana"

19. v. T. Delibašić, "Luke sjevernog Jadrana u funkciji povećanja prometa na prostoru Podunavlje–Jadran", zbornik radova

ways". U povijesnome smislu svaka je luka izgrađena kako bi predstavljala ulazna vrata za svoje zaleđe, te konstituirala "interface" (zonu dodira). Takav oblik luke zvan je "gateways" koji je obilježen poveznicama s hinterlandom. Funkcioniranje luka "hubs" različito je: takve luke primaju brodove s velikim kapacitetom čija je roba raspršena na druge, manje brodove usmjerene prema drugim, manjim i srednjim lukama. Za takve su luke geografska pozicija i multiplicitet prometnih veza s manjim lukama odlučujući čimbenici; primjer takve luke na Mediteranu jest Malta. Postoji primjeri da luka "gateway" može odigrati i ulogu luke "hubs" ili obratno, kao što je to Algeciras koji je luka "hubs", ali igra ulogu luke "gateways" za Andaluziju. S obzirom na njegovu veličinu i prirodno zaleđe, Jadransko je more glavni plovidbeni smjer koji povezuje Otrantska vrata (koji su jedina veza s drugim morima) i glavne luke na sjeveru. Europski cestovni koridori koji polaze od Baltičkog mora i vode preko Podunavlja završavaju na obali Jadranskog mora i spajaju se na hrvatske pomorske prometnice – koridore. Jadransko-primorski koridor spaja osam luka koje mogu prihvatiti preookeanske brodove i oko tristo manjih luka. Današnji srednjoeuropski i sredozemni prometni putevi posebno su važni za gospodarski razvitak RH i oživotvorenje "jadranske orijentacije" kao strateškoga geopolitičkog opredjeljenja RH za mediteransku regiju.

3.2 *Tranzitno energetska-prometno značenje RH u regiji Mediteran*

U okviru postojećega i budućega geoenergetskog svjetskog dispozitiva RH bi trebala valorizirati svoj geostrateški smještaj u regiji u pogledu tokova strateške energetske elipse, naročito iz kaspijskog bazena (Euroazija), i spoznati kako bi mogla postati važnim europskim tranzitnim pravcem za transport plina i nafte od Euroazije prema sjevernome i južnom Mediteranu.

3.2.1 *Mediteran kao ključni čimbenik energetskih svjetskih tokova*

S pomorskog je aspekta uočljivo kako je Mediteran more koje je sastavni dio svjetskog oceana i središte niza velikih svjetskih trgovačkih i prometnih tokova, i to preko Sueskog kanala²⁰. Nakon globalizacije trgovine i prometa kontejnerski transport trenutačno prolazi kroz znatne transformacije; takav oblik transporta pretpostavlja skupe investicije. Mediteran je ključni čimbenik svjetskih energetskih tokova i predstavlja "sučelje" između zemalja proizvođača i zemalja potrošača naftnih i energetskih sirovina²¹. Mediteran se nalazi na putu triju od osam najvećih svjetskih prometnih i transportnih tokova nafte: od Bliskog istoka do bivšeg Sovjetskog Saveza, od sjeverne Afrike prema zapadnoj Europi te tranzit-

20. R. Vukadinović, "Mediteran između rata i mira", "Bliski istok i arapsko more čine zajedno sa Sueskim kanalom jedinstvenu geostratešku cjelinu jer omogućuju kontakt niza zemalja koje se nalaze na obalama Mediterana i onih koje su od njega udaljene. (str. 14) "Stanovita uska grla Mediterana (Gibraltar, Otrant i Bospor) važni su punktovi koji bi u nekim potencijalnim ratnim situacijama mogli imati izvanrednu veliku važnost. (ibid str. 14)

21. "Kao i kod potrošnje, očite su razlike i u proizvodnji energije na Mediteranu. Dok su zemlje sjevernog dijela bazena daleko veći potrošači energije od zemalja istočnog i južnog dijela bazena, u proizvodnji je obrnuto. Zemlje istočnog i južnog dijela bazena veći su proizvođači energije od zemalja sjevernog dijela. Dominantan dio proizvodnje primarne energije ostvaruje se u zemljama istočnog i južnog dijela bazena s energetskim viškovima u Alžiru, Libiji, Egiptu i Siriji, glavnim izvoznicima energije u mediteranskom bazenu. Sve zemlje sjevernog dijela bazena veći su ili manji neto uvoznici energije, zemlje sjevernog dijela bazena dominantni su potrošači među kojima se posebno izdvajaju članice EU-a (Francuska, Italija i Španjolska te mnogo manje Grčka). Veći potrošači energije među zemljama istočnog i južnog dijela bazena su Turska, Alžir i Egipat."

nih tokova koji od Sueskog kanala dolaze od Crnog mora. Među najvažnijim mediteranskim putevima nafte jesu:

- promet Sueskim kanalom koji je manje-više zaobiđen egipatskim naftovodom SUMED sa središtem za iskrcavanje u luci Ain Sukhna na južnome ulazu u kanal te s ponovnim ukrcavanjem na zapadu Aleksandrije u mjestu Sidi Kerrir
- od južne Afrike prema zapadnoj Europi: klasični tranzitni prostor energenata, Alžir i Libija ključni su lučki punktovi za naftne tankere, Tunis ima "offshore" postaju u mjestu Ashtart, a Maroko uvozi naftu u luci Mohammedia
- na Crnome moru: Rusija može prodavati svoju naftu i plin zemljama EU-a kopnom, a jedini pomorski put nalazi se na Mediteranu. Naftni tokovi prolaze preko Bospora. Novorossijsk je luka za ukrcavanje, a Batozumio je gruzijska luka koja izvozi naftu prema Azerbajdžanu.

Na obalama sjevernih europskih zemalja smješteni su terminali velikih naftovoda koji opskrbljuju kontinentalne rafinerije: Fos, Cressier u Švicarskoj, Reichstett pokraj Strasbourga, Mannheim u Njemačkoj. U pogledu prirodnog plina na južnoj su obali Mediterana izgrađene tvornice poput tvornice Marsa i Brega u Libiji koja eksploatira izvorišta Nasser. Na sjeveru se nalaze tvornice za obradu plina prije njihova puštanja u pogon putem mreža koje su smještene na lokacijama Fos, Barcelona, La Spezia i Atena. U vezi s geostrateškim energetske izazovima na Mediteranu uočava se kako zemlje izvoznice nafte i plina u regiji Zaljeva nastoje upotrijebiti mediteranski put kako bi zaobišle tradicionalne puteve. Zbog toga je Mediteran danas u središtu niza projekata izgradnje novih plinovoda i naftovoda. Zemlje Kaspijskog jezera nastoje zaobići rusku mrežu, a Rusija nastoji zaobići arabijski Bospor, što se očituje zaobilaznjem Sueskog kanala i Ormuskog prolaza koji su previše podvrgnuti vojnim i diplomatskim promjenama u regiji. Među glavnim mediteranskim geostrateškim punktovima za naftne i plinske energente utvrđeno je kako njihov smještaj odgovara povijesnoj i geostrateškoj britanskoj lokalizaciji u XIX. stoljeću. Velika je Britanija uspjela kontrolirati mediteransko more okupiravši Maltu, Cipar, Gibraltar. Geostrateški tranzitni mediteranski punktovi važni za tokove nafte i plina jesu: Algeciras, koji je nasuprot Gibraltaru kao posredno mjesto otvoren prema Dalekom istoku, Americi i Europi, Malta i Gioia Tauro (luka Kalabreza), Pirej kao privilegirano mjesto Grčke, te luke "hubs" na istočnome Mediteranu: Damiette i luka Said, ključni za izvoz nafte prema Africi, Europi i lukama Izraela, Turske i Libanona. U pogledu geostrateških luka Mediterana u obliku "gateways" (ulaz-izlaz), na zapadu mediteranske Europe to su luke Barcelona, Genova i Marseille kao ključna vrata Europe; na istočnome dijelu Mediterana jesu luke sjevera Jadrana: Venecija, Ravenna, Rijeka i Kopar, koje su se povezale kako bi afirmirale svoju funkciju "pomorske fasade". Solun su lučka vrata Grčke i Balkana; Turska ima troja ulazna lučka vrata: Istanbul, Izmir i područje

Balkana. Haifa i Ashod su pomorske luke Izraela. Bejrut je u rekonstrukciji, a Jordan se otvara lukom Aqaba. Na južnome dijelu Mediterana su luke "gateways" koje su više okrenute prema svojim hinterlandima jer se trgovačka razmjena sa sjeverom odvija cestovnim prometom dok luke nisu dobro ekipirane. Na Mediteranu se povećava energetska promet i pomorski trgovački rast, kao i kontejnerizacija tokova. Mediteran je tranzitno strateško mjesto, pa privlači terminale s kontejnerima i robom iz drugih svjetskih regija jer prometna i transportna sredstva odgovaraju fenomenu kontejnerizacije.

Kao prostor proizvodnje i tranzita energetske resursa, Mediteran obilježavaju ključne nejednakosti:

- Rezerve energetske resursa koncentrirane su u trima zemljama juga – Alžiru, Libiji i Egiptu – koje kontroliraju 5 % svjetske rezerva plina i 3 % rezerva nafte.
- Zemlje sjevera su bogatije, ali troše mnogo više energije nego zemlje juga.
- Zemlje EU-a ovisne su u pogledu opskrbe energentima. Nove članice EU-a uglavnom pokrivaju vlastitu nacionalnu potrošnju uvozom ruskoga plina. Ali, većina njih bi se mogla okrenuti uvozu iz zemalja južnog Mediterana. Dva glavna postojeća plinovoda su Transmed (Alžir, Tunis, Sicilija, Italija) i plinovod Magreb–Europa (Alžir, Maroko, Španjolska, Portugal), a u tijeku su i novi projekti. U pogledu opskrbe naftom, povećanje izvoza iz Rusije i razvoj velikih naftnih izvorišta u Kaspiskome bazenu (Kazahstan i Azerbajdžan) potiču razvoj kapaciteta prometnog opskrbljivanja i evakuiranja prema Mediteranu prolazeći preko Bospora ili izlazeći izravno na Mediteran preko Turske.

EU je s južnim mediteranskim zemljama partnerima bila aktivno angažirana, počevši od Barcelonskog procesa, na dijalogu o energiji usmjerenom k promicanju regionalne energetske integracije, jačajući energetska sigurnost i raznolikost izvora i putova opskrbe. Glavni oblik suradnje bile su energetske ministarske konferencije Euro-med ("Euro-Med Energy Ministerial Conferences"), od kojih su od 1998. godine održane tri. Uspostavljeni su podregionalni dijalozi o energiji i inicijativi za suradnju koji pokrivaju Magreb, Mašrek, Izrael i Palestinsku samoupravu. U Rimu su 2. prosinca 2003. godine Alžir, Maroko, Tunis i Europska komisija (kao predlagatelj koji ne sudjeluje) potpisali Protokol o Sporazumu za postupnu integraciju tržišta električne energije ovih triju zemalja Magreba u unutarnje tržište električne energije EU-a. Dugoročni je cilj komisije potpisivanje zajedničkoga energetske sporazuma EU–Magreb. Također, u ovaj je sporazum planirano uključivanje i Libije i Mauritanije, kao i postupno uspostavljanje energetske poveznice sa subsaharskim zemljama i tranzita energetske izvora iz ove regije u EU. Deklaracija namjera pri suradnji Euro-Mašreka u području prirodne

plina također je potpisana u Rimu 2. prosinca 2003. godine; potpisali su je Egipat, Libanon, Sirija, Turska i Europska komisija. Inicijativa je provoditi stvaranje usklađenog i integriranog energetskeg tržišta Euro-Mašreka kroz razvoj subregionalnih energetskeg tržišta u regiji Mašrek i njihova postupna integracija u energetska tržišta Balkana i EU-a. Plinski centar Euro-Mašreka u Damasku financira Europska unija, a uključuje Egipat, Jordan, Libanon, Siriju i Irak; s radom je počeo 2006. godine. Naposljetku, komisija promiče i suradnju između Izraela i Palestinske samouprave. U organizaciji EK-a u Bruxellesu 21. rujna 2006. održan je euromediteranski energetske forum koji je okupio glavne direktore za energetiku euromediteranskih zemalja partnera, Europske investicijske banke, Svjetske banke, predstavnike država članica EU-a, država promatrača EMP-a i EK-a. Raspravljalo se o postignućima u području energetike za razdoblje 2003.–2006. kako bi se pripremile smjernice buduće suradnje u svjetlu euromediteranske ministarske konferencije. Osim što je potvrdio sigurnost opskrbe, održivost okoliša i gospodarski rast, kao prioritetne ciljeve euromediteranskoga energetskeg partnerstva forum je najavio integraciju euromediteranskih energetskeg tržišta, razvoj energetskeg projekata od zajedničkog interesa i održivi energetske razvoj kao prioritete za razdoblje 2007.–2010. godine. Predviđa se također proširenje Ugovora o energetskeg zajednici (koji je potpisan 29. listopada 2005. u Ateni) na mediteranske zemlje i osnivanje skupine stručnjaka za energetiku.

3.2.2 Značenje regije Mediterana za euroazijske energetske tokove

Kaspijski bazen predstavlja u suvremenom svijetu jednu od najvažnijih regija s golemim postojećim i potencijalnim rezervama nafte (tri najbogatije zemlje regije su Kazahstan, Azerbajdžan i Turkmenistan). Prema postojećim istraživanjima ta bi regija mogla ponuditi 5 % od cjelokupne svjetske ponude nafte u 2015. godini. Jedina zapreka gospodarskom usponu te regije jest razvoj prometne infrastrukture, naftovodā koji povezuju zone proizvodnje s lukama Crnog mora, Mediterana i arapsko-perzijskog zaljeva te izravno s potrošačkim zonama Kine. U središtu trasiranja naftovoda kaspijskog bazena sukobljavaju se američke i ruske geoprometne koncepcije i suparništva, uključujući i geostrateške interese EU-a, Kine i Irana. Zbog toga je kaspijski bazen u središtu geostrateškog izazova koji se odnosi na ravnotežu sila, redefiniciju saveza u Kavkazu, u središnjoj Aziji i drugdje. Regija kaspijskog bazena uklapa se u okvir buduće globalne rekonfiguracije na euroazijskom kontinentu.

Za SAD i za Europu (koja je pokrenula energetske-prometni program u regiji TRACECA) nafta navedene regije trebala bi se prometno usmjeravati prema terminalima na Crnome moru i na Mediteranu, zaobići Rusiju i onemogućiti joj kontrolu izvoza te marginalizirati Iran kao regionalnu

silu. Zbog nepostojanja kopnene infrastrukture Kina vjerojatno neće imati pristup nafti iz zone kaspijskog bazena – središnje Azije te će se trebati usredotočiti na uvoz iz regije Perzijskog zaljeva. No, Kina je potpisala bilateralni ugovor s Kazahstanom 1997. godine radi izgradnje naftovoda dugačkog 6 000 km, koji bi opskrbljivao Kinu s 20 milijuna tona nafte bruto. Amerikanci privilegiraju razne prometne tokove za naftovode, polazeći od zona u Azerbajdžanu, Kazahstanu i Turkmenistanu na relaciji istok–zapad, a zaobilazeći rusko područje i Iran. Dva iranska projekta još su u izradi kako bi se povezao Kazahstan i Azerbajdžan s Iranom, ali takav projekt nailazi na američki veto primjenjujući "Iran-Lybia Sanctions Act" (1996). Projekti koji involviraju Turkmenistan i Afganistan – kao naftovod koji povezuje Kazahstan i Pakistan (CAOPP) i plinovod koji povezuje Turkmenistan od Daulatabad Multanu u Pakistanu dužine 1 640 km – još su ovisni o osiguranju te zone u vezi sa sigurnosnom situacijom u Afganistanu. Velik dio nafte kaspijskog bazena prolazi kroz Rusiju naftovodima koji vode k luci Novorossijsk na Crnome moru. Takav naftovod pretpostavlja prolaz supertankera kroz Bospor, što zabrinjava Tursku zbog okoliša i turističkih konsideracija. Zbog toga Turska favorizira izgradnju naftovoda Baku–Tbilisi–Ceyhan (BTC) čiji terminal izlazi izravno na Mediteran. Takav projekt podržava SAD jer omogućuje zaobilaznje Irana i smanjivanje ruskog utjecaja u regiji.

Kako bi razvili energetske resurse, proizvođači kaspijskog bazena nastoje ojačati postojeću naftovodnu mrežu i izraditi projekte novih energetskih puteva prema zapadu u smjeru Mediterana, na istok prema Kini i na jug prema Perzijskom zaljevu i Indijskom oceanu. Među poznatim postojećim i potencijalnim prometnim projektima najvažniji su: u Azerbajdžanu Baku–Novorossijsk, Baku–Soupsa, Baku–Midyat, Baku–Perzijski zaljev; u Kazahstanu na relaciji Tengiz–Baku–Novorossijsk, Tengiz–Baku–Soupsa, Tengiz–Kina, Kazahstan–Iran–Zaljev; u Turkmenistanu relacije Turkmenistan–Pakistan, Turkmenistan–Turska, Turkmenistan–Iran–Zaljev, Turkmenistan–Kina. Sve prometne solucije predstavljaju važna političko-strateška pitanja jer sve prometnice prolaze kroz područja nestabilnih zemalja: Čečeniju, Gruziju, Armeniju, turski Kurdistan, Iran, Afganistan i Pakistan. Zbog toga sve zemlje s određenim kapacitetom izvoza nafte i plina usmjeruju svoje napore i prioritete u pogledu izgradnje prometnica za plin i naftu prema Mediteranu kao vratima prema Bliskom i Dalekom istoku.

3.2.3 Tranzitni položaj RH u energetskom euroazijskom i mediteranskom sustavu

Proteklih godina energija je postala jedno od krucijalnih sigurnosnih pitanja u svijetu i države članice Europske unije suočile su se s izazovima koje više nisu u stanju rješavati na nacionalnoj razini: teškoće na tržištu nafte i plina, povećavanje energetske ovisnosti o uvozu i ograničeni

uspjesi u ostvarivanju diversifikacije, visoke i promjenjive cijene energije, rastuća potražnja za energijom, sigurnosni rizici vezani uz transportne rute, klimatske promjene, potreba liberalizacije energetske tržišta, ograničena koordinacija čimbenika energetske politike koja otežava ulaganja u energetske infrastrukture. Zbog tih novih izazova države članice postaju sve spremnije odreći se dijela energetske suverenosti i prenijeti dio svojih nadležnosti u području energije na Europsku zajednicu.

Tri prioriteta cilja nove energetske politike jesu sigurnost opskrbe, konkurentnost i ekološka održivost. Podlogu za stvaranje europske energetske politike čini dokument Europske komisije pod nazivom "Zelena knjiga o održivoj, konkurentnoj i sigurnoj energiji". Europska komisija izradila je "Zelenu knjigu" kao podlogu za raspravu o europskoj energetskej politici koja bi trebala dovesti do stvaranja Strategije za EU energiju ("Strategic EU Energy Review") početkom 2007. Rasprava o "Zelenoj knjizi" je završena, a akcijski plan je usvojen u veljači 2007. godine. Također se očekuje dovršetak ratifikacije Europske energetske povelje ("European Charter Treaty") kao jednog od najvažnijih dokumenata europske vanjske energetske politike te zaključivanje pregovora o pripadajućem Protokolu o tranzitu ("Energy Charter Transit Protocol").

U tom kontekstu Hrvatska će ubuduće trebati razmisliti o svojoj razvojnoj energetskej strategiji i o alternativom rješenju za uključivanje u postojeću energetske europsku i svjetsku mrežu, osobito u euroazijsku i mediteransku mrežu (uz poštovanje svih mjera zaštite okoliša i očuvanja turističkog sektora) kako ne bi ostala marginalizirana u takvome geostrateškom pozicioniranju energenata. Republika Hrvatska može i nadalje kapitalizirati svoj sustav JANAF (Jadranski naftovod) koji je izgrađen kao međunarodni sustav transporta nafte od luke i terminala Omišalj do domaćih i inozemnih rafinerija u istočnoj i središnjoj Europi. JANAF je cjevovod dugačak 759 kilometara, od čega 610 km prolazi područjem RH s dionicama: Omišalj–Sisak, Sisak–Virje–Gola, Virje–Lendava, Sisak–Slavonski Brod–Sotin, podmorski naftovod Omišalj–Urinj koji povezuje terminal Omišalj i Ininu Rafineriju nafte Rijeka. Navedeni naftovod od luke Omišalj povezuje rafinerije bivše Jugoslavije na relaciji: Rijeka–Sisak, Novi Sad–Pančevo, Bosanski Brod, u Sloveniji Lendava, a osigurava transport nafte do Mađarske i Slovačke. Tako bi, zahvaljujući već izgrađenim kapacitetima, povoljnom geostrateškom položaju i razvojnim mogućnostima, jadranski naftovod (JANAF) trebao postati dio novih međunarodnih naftovoda i koridora transporta nafte iz kaspijske regije i Ruske Federacije do međunarodnog tržišta nafte, a njegova tankerska luka Omišalj nova izvozna naftna luka i atraktivna lokacija tržišta nafte na Mediteranu. To potvrđuju i završni dokumenti međunarodne konferencije pod naslovom "Jadranski naftovod:

nova perspektiva za transport nafte iz Kaspijskog bazena na europsko i međunarodno tržište", koja je održana u Zagrebu 15. lipnja 2000. u organizaciji programa Europske unije INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe), Europske komisije i Ministarstva gospodarstva Republike Hrvatske (program INOGATE djeluje od 1996. godine u sklopu programa Europske unije TACIS). Geostrateško značenje jadranskog naftovoda (JANAF-a) omogućuje RH da se što učinkovitije pozicionira u ključne geoenergetske projekte: Caspian Pipeline Consortium, Baku–Supsa–Tbilisi–Ceyhan i "Constanza–Trieste Pipeline", na relaciji Constanza–Trst. Za RH je od iznimne važnosti projekt naftovoda CTPL koji predstavlja projekt opskrbe europskoga i međunarodnog tržišta naftom iz zemalja kaspijske regije, koja bi se transportirala od luke Supsa na Crnome moru i dalje tankerima do Constante, rumunjske luke na Crnome moru, kroz Rumunjsku, Mađarsku, Hrvatsku i Sloveniju do Trsta. Korištenje sustava Jadranskog naftovoda u naftovodu Constanza–Trst pridonijet će konkurentnosti kaspijske nafte na tržištu zahvaljujući izgrađenim kapacitetima, posjedovanju prava služnosti na trasi (ROW), odnosno riješenim imovinsko-pravnim odnosima, dobivenim dozvolama, poslovnim aktivnostima, zaštiti okoliša i dr. JANAF-om se nafta može transportirati izravno do naftovoda TAL i AWP, uz izgradnju dionice Omišalj–Trst od svega 100 km. Pritom bi se kod izgradnje cjevovoda koristilo koridorom nove autoceste Rijeka–Trst što bi ubrzalo izgradnju. Ta bi dionica pridonijela i rastećenju luke Trst. Posebno značenje sustavu JANAF-a u projektu CTPL daju tankerska luka i terminal Omišalj zbog mogućnosti iskrcanja nafte tijekom cijele godine, zahvaljujući povoljnom klimatskom i zemljopisnom položaju zaljeva, velikim skladišnim kapacitetima, geostrateškom položaju na Mediteranu i mogućnosti izvoza nafte na svjetsko tržište, mogućnosti otvaranja tržišta nafte u Omišlju, konkurentnome središtu na tržištu u regiji Mediterana, sustavu zaštite okoliša usklađenom s međunarodnim i hrvatskim zakonima i propisima. Jadranski naftovod i njegovo učinkovito iskorištavanje za naftovod Constanza–Trst ujedno će omogućiti RH da se bolje pozicionira u sklopu geostrateškoga energetskog projekta PEOP (Pan European Oil Pipeline), koji predstavlja projekt opskrbe europskog tržišta naftom iz kaspijske regije, koja bi se transportirala od zemalja kaspijskog bazena do luka na Crnome moru i dalje tankerima do Constanze, rumunjske luke na Crnome moru, kroz Rumunjsku, Srbiju (Pančevo) i Crnu Goru, Hrvatsku, Sloveniju i Italiju (navedeni bi naftovod mogao zaživjeti već u 2007. godini) do naftovoda TransAlpineLine (TAL) kod Trsta i dalje do europskih rafinerija. Novim pravcem opskrbe europskih potrošača naftom izbjegla bi se ekonomska, ekološka i sigurnosna ograničenja te opasnosti koje prate transport nafte tankerima koridorom Bospora i Dardanela, kroz Sredozemno more i Jadran. Korištenje JANAF-ova sustava predstavlja ekonomičan i siguran put od kaspijskih izvora nafte do potrošača koji na taj način diverzificiraju svoje pravce opskrbe.

Također, projekt naftovoda AMBO (Albanija–Makedonija–Bugarska) predviđa se graditi od luke Burgas na Crnome moru, s trasom preko Bugarske, Makedonije i Albanije do jadranske luke Vlorë. Naftovodom se omogućuje izvoz nafte iz Rusije i kaspijskog bazena do Jadranskog mora zaobilazeći zagušenja pri prolazu tankera kroz Bospor i Dardanele. Projekt AMBO može imati nekoliko važnih implikacija na međunarodno naftno tržište. Omogućit će državama Europe alternativni pristup važnom izvoru nafte. Također će pružiti siguran izvor opskrbe naftom američkim rafinerijama uzduž istočne obale. Naftovod AMBO za nekoliko bi godina mogao postati novi koridor kaspijske nafte do europskih i američkih potrošača, a Jadran bi igrao ključnu ulogu u tome prometnom pravcu. Nedavna plinska kriza, uzrokovana sporom između Rusije i Ukrajine te Rusije i Bjelorusije, potaknula je raspravu o energetskej budućnosti europskog kontinenta. Ponovno se kao alternativa fosilnim gorivima (nafti, plinu i ugljenu) nameće nuklearna energija, no nuklearke će teško uz snažan "zeleni lobi" postati prihvaćene na razini EU-a. Većina se stručnjaka slaže da je prirodni plin energent budućnosti i da će on u XXI. stoljeću preuzeti primat nad naftom i ugljenom. Na području Bliskog istoka i Rusije nalazi se oko 70 posto svjetskih rezervi plina dok Europa, na primjer, raspolaže tek s četiri posto. Preko ukrajinskog tla plinovodom se transportira 90 posto europskog plina za EU, a kad je izbila kriza između Rusije i Ukrajine, posljedice je osjetila čitava Europa, pa i Hrvatska. Prirodni plin sve više postaje geopolitički energent poput nafte. Za Hrvatsku je diverzifikacija plinskih puteva i gradnja novih skladišta prioritetno strateško pitanje. Europa trenutačno ima tri glavna izvora prirodnoga plina: nalazišta u Sjevernome moru, u sjevernoj Africi (prvenstveno Alžiru) i u Rusiji. Mediteranski je bazen ključan za transport svjetskog plina jer alžirski plin u Europu stiže preko dvaju plinovoda: jedan ide preko Pirenejskog poluotoka, a drugi na europski kontinent ulazi preko Sicilije. No, osim "plina u cijevi", za Europu postaje sve važniji afrički ukapljeni prirodni plin ili LNG ("liquefied natural gas"). Osim Alžira novi sjevernoafrički igrači na europskome će tržištu biti Egipat i Libija, koji ubrzano ulažu u projekte LNG-a. U nastojanju da što više diversificira izvore prirodnoga plina i smanji utjecaj mogućih kriza s Rusijom, Europa se okreće novom dobavnom pravcu s područja Bliskog istoka i kaspijske regije. Zbog toga je za EU vrlo zanimljiv još jedan veliki projekt u plinskom sektoru – plinovod NABUCCO, koji bi do Europe doveo plin iz Irana, Bliskog istoka i kaspijskog bazena pravcem Turska–Bugarska–Rumujska–Mađarska–Austrija (posao vrijedan 4,4 milijarde eura). U pogledu Hrvatske, prirodni plin u ukupnoj potrošnji energije sudjeluje s 30-ak posto, a od toga RH vlastitom proizvodnjom pokriva oko 70 posto. Uvoz plina je osobito osjetljiv jer RH ovisi o samo jednome dobavljaču – Rusiji, kroz samo jedan plinovod. Maksimalno optimiziranje i valoriziranje tranzitnoga i policentričnoga geopolitičkog položaja RH u regiji Mediterana u prometnome i energetskeom smislu pretpostavlja elaboriranje i primjenu

razvojne prometne i energetske strategije u regiji u smjeru učinkovite "clusterizacije" u svrhu diversifikacije i multifunkcionalnosti postojećih i potencijalnih energetske i prometnih mreža. Zato Hrvatska treba krenuti putem Europe i regije Mediterana i raširiti svoju mrežu kako bi oslabila svoju ovisnost o Rusiji. Konačno je potpisan i ugovor s izvođačima koji će postavljati plinovod između Pule i Karlovca, vezu kontinentalne Hrvatske s plinskim poljima na sjevernome Jadranu. Dosad je plin s Jadrana do kopna dolazio zaobilaznim putem – preko Italije i Slovenije kojima je Hrvatska plaćala cijenu transporta. Povezivanje plinovodom s poljima sjevernog Jadrana znači povezivanje s Italijom i mediteranskim bazenom, te mogućnost dobave i alžirskog plina. Isto su tako aktualni pravci povezivanja preko Mađarske i Srbije. Hrvatska bi na taj način bila integrirana u energetske sustav preko kojega bi mogla uvoziti naftu iz Norveške, kaspiskog bazena ili Bliskog istoka. Također je od velike energetske važnosti za Hrvatsku reaktualizacija projekta o gradnji terminala LNG za prihvat ukapljenoga, odnosno tekućega prirodnog plina na otoku Krku. Treba napomenuti kako je današnji plan EU-a da što više rasprši svoje dobavne pravce plina kako bi se izbjegla ovisnost o jednome izvoru. U tu se politiku uklapaju terminali za LNG, odnosno uvoz plina tankerima iz prekomorskih zemalja, prvenstveno iz sjeverne i zapadne Afrike, te s Bliskog istoka, što bi znatno doprinijelo učinkovitom geostrateškom pozicioniranju Hrvatske u mediteranskome energetske sustavu. Trenutačno je u Europi 13 terminala za LNG, koji su smješteni po rubu kontinenta. Do 2010. godine ta će se brojka udvostručiti, a činjenica je kako je najbolja lokacija za središnji dio Europe Jadransko more. Naime, Jadran je najbliži samome središtu kontinenta i predstavlja ključni tranzitni pravac za cjelokupni energetske plinski sustav koji se prostire iz mediteranskog bazena (iz sjeverne i zapadne Afrike te Bliskog istoka) prema zapadnom i središnjem dijelu Europe. Čitava srednja Europa treba novi dobavni pravac plina, prije svega Italija, Slovenija, Mađarska i Rumunjska. Osim opskrbe (do 2020. godine hrvatska će se potrošnja plina udvostručiti) Hrvatska bi ostvarivanjem navedenog projekta ubirala zaradu za transport plina od terminala preko plinovoda do centra potrošnje, te bi učvrstila svoju gospodarsko-političku poziciju u Europi, a posebno u mediteranskome bazenu. Također se otvara prostor za pokretanje gospodarskih aktivnosti baziranih na tehnologiji LNG-a i razvoju turizma koji zahtijeva čistu energiju. Partneri uključeni u projekt jesu njemački E.ON Ruhrgas, francuski Total, češki RWE Transgas, austrijski OMV, slovenski Geoplin i INA, koja u projektu participira s deset posto. Maksimalni kapacitet terminala je 14 milijardi prostornih metara plina godišnje. Planira se da terminal, u koji bi trebalo uložiti oko milijardu dolara, do 2011. godine bude u funkciji.

Također je od regionalnog značaja izgradnja sjevernog kraka tranzitnog plinovoda „Južni tok“, koji bi od Burgasa u Bugarskoj preko Srbije, Hrvatske i Slovenije plin doveo do sjevera Italije. Hrvatska bi sudjelovala

vanjem u njegovoj realizaciji osigurala stabilnu opskrbu plinom svojeg tržišta, a zarađivala bi i od naknade za transport plina. Naime, učinkovitim kapitaliziranjem tranzitnog zemljopisnog položaja, RH bi mogla se pozicionirati kao nezaobilazni i ključni geostrateški partner i energetska subjekt u mediteranskoj regiji.

RH kao država kandidatkinja za članstvo pomno prati razvoj energetske politike u EU-u i u priličnoj je mjeri usuglašena s energetska politikom EU-a, s obzirom na činjenicu da se suočava s istim izazovima (ovisnost o energetska izvorištima i pitanje energetske sigurnosti). U Hrvatskoj također raste ovisnost o uvoznjoj nafti i plinu, pa se diversifikacija energenata i njihovih izvora nameće kao nužnost. Nova nalazišta nafte i plina na Bliskome istoku, u Africi i južnome Jadranu, gradnja novih hidroelektrana i terminala za LNG, početak proizvodnje biogoriva, te prve "farme vjetra" slikovito govore o usklađenosti s aktualnom europskom orijentacijom.

Prostor RH već je uključen u sustav električne energije EU-a. RH sudjeluje u programu Inteligentna energija za Europu (Memorandum o razumijevanju potpisan je 17. ožujka 2006.) kojim se potiču projekti za razvoj obnovljivih izvora energije. RH je potpisnica Europske energetske povelje i Ugovora o energetska zajednici. Ugovor o energetska zajednici između EU-a i Albanije, BiH, Bugarske, Hrvatske, Makedonije, Srbije, Crne Gore, Rumunjske i Privremene uprave UN-a na Kosovu potpisan je u Ateni 29. listopada 2005. sa ciljem uspostave cjelovitog tržišta prirodnoga plina i električne energije, koje bi kasnije moglo uključiti i druge energetske proizvode i prijenosnike, a u svrhu stvaranja regulatornoga i tržišnoga okvira sposobnog za privlačenje investicija.

Geopolitički položaj Hrvatske i važnost koju energetika ima danas u svijetu Hrvatskoj otvaraju nove mogućnosti za pozicioniranje u razvoju buduće europske energetske politike. Zahvaljujući JANAF-u i svojem zemljopisnom položaju Hrvatska je vrlo zanimljiva i kao transportni pravac nafte i plina. U tom kontekstu Hrvatski projekti za izgradnju energetske infrastrukture (terminali za LNG, plinovodi i naftovodi) mogu značajno pridonijeti jačanju europske energetske politike.

Nakon 11. rujna 2001., zaštita energetska sustava i sigurnost elektroenergetske opskrbe postali su prioriteti SAD-a i NATO-a, koji je u tom smislu izdao posebnu direktivu u pogledu nužnosti zaštite elektroenergetske opskrbe u ključnim regijama svijeta (tzv. direktiva SOS). Uključivanjem u Europsku udrugu elektroenergetska sustava RH je uspjela elektroenergetski spojiti zemlje zapadne, srednje i jugoistočne Europe. Time je osigurala svoj geostrateški položaj u europskoj elektroenergetskoj mreži, a povezivanjem zemalja jugoistočne Europe u navedenu mrežu, kao rubnih zemalja mediteranskoga bazena, također se učin-

kovito pozicionira u budućem regionalnom elektroenergetskom sustavu Mediterana zvanom "Mediteran ring" koji će povezivati i okupljati sve zemlje mediteranskog bazena: Grčku, Tursku, Albaniju, Španjolsku, Alžir, Maroko i ostale zemlje Magreba.

Tranzitni geostrateški smještaj Hrvatske između srednje Europe i sredozemnog prostora stvara povoljne uvjete za izgradnju ili transformaciju postojećih luka u polivalentne i polimorfne luke koje bi mogle alternativno imati uloge luka "hubs" (što primaju brodove velikog kapaciteta te ih usmjeravaju prema drugim srednjim ili manjim lukama). Ti bi uvjeti osiguravali masifikaciju tranzitnih energetskeg naftovodnih tokova na relaciji Euroazija–Jadran–sjeverni i južni Mediteran, te ulazno-izlazni *gateways* luke koje su orijentirane prema transportu u smjeru zaleđa. Hrvatska bi u tom pogledu mogla postati prometni energetski tranzitni čimbenik na razmeđu euroazijskih pravaca prema mediteranskom bazenu.

4. Geopolitičko vojno-sigurnosno značenje Republike Hrvatske u regiji Mediterana

4.1 Geomorfološke i fizičko-zemljopisne značajke regije Mediterana

U pogledu učinkovitog oblikovanja i određivanja vojno-sigurnosne arhitekture RH u regiji Mediterana, važno je uzeti u obzir i prosuditi sva geomorfološka i fizičko-zemljopisna obilježja strateških vojno-sigurnosnih prostora koji su sastavni dio hrvatskog područja ili s njim graniče. U tom geomorfološkom i fizičko-zemljopisnom dispozitivu stratešku ulogu ima sredozemni prostor.

Iako je Sredozemlje jedna od najsloženijih svjetskih regija, ono je prostor latentnih ili postojećih kriznih žarišta, prostor neriješenih političkih, međuetničkih, graničnih i nacionalnih problema te razmeđe različitih civilizacijskih sfera, kultura i vjera. Također je to prostor ljudskih, gospodarskih i energetske potencijala na kojem je nužno osigurati stabilnost i sigurnost europskih strateških tokova. Sredozemno more predstavlja ključno tranzitno područje za sve energetske i vojne prometnice, područje koje se dijeli na relaciji: Sredozemno more–pripadajući otoci, pripadajuća mora–obalni i primorski pojas, pomorske i zrakoplovne veze. Zbog male kopnene strateške dubine, ovaj se prostor u pogledu vojno-sigurnosnih pitanja može obuhvatiti prostor Apeninskoga i južnog dijela Balkanskoga poluotoka. Zbog svoje veličine i geostrateškog značenja sredozemni prostor može se dijeliti na: istočnosredozemni, zapadnosredozemni, južnoeuropsko-bliskoistočno-sjevernoafričko područje. Geostrateško i vojno-sigurnosno značenje sredozemnog prostora jest u njegovu dodirnom i komplementarnom položaju s drugim strateškim europskim prostorima poput srednjeg europskog prostora koji se prostire od Alpa i Karpata, duž rijeka na jugu do Sjevernoga i Baltičkog mora prema Riškom zaljevu na sjeveru; prostor je to na kojem se preklapaju područja država članica NATO-a, interesne zone Zapada i Rusije. Odlučujući prostorni vojno-sigurnosni pravci Sredozemlja jesu: područje Gibraltara, Otrantska vrata, Sicilijsko-tuniski prolaz, Atena-Rodos, delta Nila, Sueski kanal, Cipar, Bospor i Dardanele. Za sredozemno područje u vojno-sigurnosnom smislu od iznimne je važnosti južnoeuropski prostor smješten između Alpa, Karpata i Sredozemnog mora, te alpsko-dinarske spojnice, sjevernotalijansko područje, jadransko-panonska spojnica, alpsko-karpataska spojnica Balkanski poluotok, vardarsko-moravsko područje, Panonska nizina, jadranski i egejski bazen. Tom se prostoru pridružuje i prostor Male Azije od Bospora i Dardanela do rijeke

Kizil. Taj je prostor geostrateški važan i za RH jer je na njemu Jadransko, Egejsko i Crno more kao zajednički pojas sa sredozemnim prostorom. Glavni geostrateški vojno-sigurnosni smjerovi tog prostora povezani su s ukrajinskim hinterlandom na relaciji padsko-ukrajinski i egejsko-ukrajinski smjer te maloazijsko-panonski smjer. To rubno i periferno područje usko je povezano s unutarnjim hinterlandom čiju poveznicu omogućuje sustav komunikacija, reljef. Za RH je prostor južne Europe i Sredozemlja geostrateški i vojno-sigurnosno od najveće važnosti jer čini južno krilo NATO-a kojem SAD i druge članice NATO-a posvećuju veliku pozornost. Radi civilizacijsko-kulturne heterogenosti i tranzitno-posredničkog smještaja između srednje Europe i Bliskog istoka, NATO nastoji kontrolirati taj prostor i proširiti svoju zonu utjecaja, pretvoriti ga u homogenu geostratešku cjelinu te nadzirati turbulentnu zonu rimlanda sprečavajući prodor Rusije na toplu mora. RH bi trebala što više optimizirati sve transverzalne i horizontalne smjerove južnoeuropskoga i sredozemnog strateškog prostora koji se djelomično prostire na području RH kao strateška prometna spojnica srednje Europe i Mediterana.

4.2 Vojno-sigurnosni izazovi Mediterana

Mediteran, posebno njegov jugoistočni dio, vezan je uz nove vojno-sigurnosne izazove koji ovise o geostrateškoj situaciji jugoistočnog dijela Europe kojoj i pripada RH. Takvi novi izazovi pojavljuju se paralelno s konvencionalnim pitanjima sigurnosnih prijetnji, odnosno tradicionalnih scenarija koji pretpostavljaju upotrebu konvencionalne vojne sile. Tradicionalne prijetnje sigurnosti i stabilnosti na Mediteranu, naročito na jugoistoku Europe, vezane su uz:

- geostrateški smještaj regije Mediterana kao spojnice prema važnim južnim regijama koje su gospodarski značajne (kaspjska regija) i koje su povezane s potencijalnim kriznim žarištima (Zaljev)
- Mediteran i jugoistočna regija mediteranskog bazena sadrže potencijalna žarišta sukoba (Kosovo, Makedonija, neriješen sukob na Cipru) koji mogu utjecati na sveukupnu sigurnosnu situaciju Europe
- utjecaj i latentni sukob ruskoga i američkoga geostrateškog interesa
- mogućnost scenarija etničko-identitetnog "sukoba civilizacija"

Prema francuskom analitičaru i političaru Alinu Joxeu²² tradicionalna strateška nesigurnost i konfliktnost regije Mediterana proizlazi iz sljedećih međuovisnih čimbenika:

- nestanak hladnog rata, ali s posljedicama
- proces dekolonizacije objašnjava korijene gospodarskih nerazmjera, ali nije najvažniji izvor suvremenih sukoba
- neokolonijalne relacije: nejednakost gospodarske i vojne sile se nastavlja, ali je danas prisutna u sklopu fenomena neoliberalne "globalizacije"
- naftni ratovi koji su se odnosili na suparništvo svjetskih naftnih tvrtki

22. v. Alain Joxe, "Conflits et confrontations entre empires, Les Etats-Unis et République d'Europe dans le voisinage Méditerranéen-Rencontres d'Averroes", "La Méditerranée, Frontières et passages", Babel, acte sud 1999.

radi kontrole izvorišta danas se odnose na kontrolu finalnog usmjerenja naftnih prihoda

– permanentni izraelsko-palestinski sukob koji preko Mediterana utječe na ukupne odnose sjever–jug i istok–zapad.

Bernard Ravenel u svojem izlaganju "Mer commune, sécurité commune"²³ govori da se konfliktna realnost Mediterana može podijeliti u četiri ključne podskupine:

– Bliski istok s izraelsko-palestinskim sukobom i sa svim njegovim posljedicama u regiji

– tursko-grčki odnosi u pogledu ciparskog pitanja, pomorskih prostora Egejskoga mora i spor oko Trakije (statusa turske manjine u Trakiji koje Grci nazivaju samo muslimanima).

– balkanska regija sa svim svojim regionalnim kriznim žarištima

– magrepska regija u kojoj je nakon dekolonizacije niz napetosti koje se odnose na određivanje postkolonijalnih granica.

Američki je admiral A. Mahan napisao 1902. godine: "Mediteran će pripasti jednom gospodarstvu i past će pod dominaciju jedne dominantne sile koja će iskoristiti sve svoje prednosti u svim područjima ili će biti teatar neprestanih sukoba". Četiri mjeseca nakon Zaljevskog rata vojni je šef NATO-a, general John Calvin, izjavio kako je Mediteran regija koja ima najviše rizika za nastanak budućih kriza i konflikata²⁴. Također treba napomenuti kako su sve destabilizirajuće čimbenike potaknule druge velesile – poput Velike Britanije, SAD-a, Francuske i Izraela – koje nad Mediteranom žele imati neokolonijalnu dominaciju jer je on najvažniji geostrateški energetska naftni pravac: 50 % nafte konzumirane u zapadnoj Europi prelazi preko Mediterana. Italija, Grčka, a i Švicarska i Austrija, ovise 100 % o nafti koja dolazi iz mediteranskih luka.

4.3 Nove asimetrične prijetnje na Mediteranu

Ove nekonvencionalne i asimetrične procese nesigurnosti i nestabilnosti uzrokuju sljedeće pojave: proces tranzicije jugoistočnih mediteranskih zemalja iz bivšega komunističkog sustava, djelovanja organiziranog kriminala i mafije, novi i neprestani valovi ilegalne nekontrolirane imigracije, međunarodni terorizam, proliferacija oružja za masovno uništenje, trgovina drogom, trgovina ljudima i prostitucija.

– Međunarodni terorizam na Mediteranu (posebno na Balkanskom poluotoku) ima svoje korijene u nacionalnim i etničkim sukobima koji proizlaze iz neriješenih završenih ratnih sukoba, prisutnosti manjinskih enklava i djelovanja separatističkih i iredentističkih nacionalističkih pokreta, te povezivanja islamističkih grupacija u regiji kao snažnih pozadinskih ili logističkih uporišta krovnih terorističkih islamističkih organizacija poput Al-Quaide.

23. "Confluences méditerranée", broj 2, 1991–1992.; <http://confluences.ifrance.com/introductions/intro02.htm>

24. "El País", 3. 5. 1991.

– Proliferacija masovnog oružja i trgovina oružjem u regiji Mediterana, posebno na jugoistoku Europe, razvijane su naročito u posthladnoratovskom razdoblju. Zemljopisni smještaj mediteranskog područja, kao i ratovi u bivšoj Jugoslaviji, omogućili su u čitavoj zoni bližega i daljeg susjedstva razvitak trgovine oružjem s velikim profitom. Mediteran kao geostrateški koridor za trgovinu i tranzit oružja predstavlja posredničku zonu između proizvođača iz srednje Azije, Srednjeg istoka i Dalekog istoka prema zapadu.

– Trgovina ljudima i prostitucija: Na istoku, posebno u Rusiji, Ukrajini i Rumunjskoj, nastaje i razvija se velik val trgovine ljudima i prostitucije koji tranzitiraju preko Mediterana i jugoistoka prema zapadnim zemljama. Mediteranski bazen kao regija ujedno je i granica i prijelazno područje pa koncentrira najvažnije pravce ilegalne imigracije prema zapadnoj Europi. Od sjevera do juga, od istoka do zapada, preko Egejskoga i Jadranskog mora i prolaza Gibraltara, pronalazimo glavne tokove ilegalne imigracije prema zemljama zapadne Europe.

– Širenje organiziranog kriminala i mafije jedan je od najvažnijih rizika sigurnosti na Mediteranu i na jugoistoku Europe kao tranzitnoj regiji prema zapadu. To je glavna prijetnja uspostavi i održanju političke stabilnosti i zapreka za gospodarski razvoj. Organizirani kriminal preko Mediterana i jugoistočne Europe sve se više internacionalizira prostirući mrežu od Albanije preko Kosova do zapadne Europe. Glavne značajke toga organiziranog kriminalnog fenomena jesu: prostitucija, trgovina drogom, krijumčarenje oružja, prebacivanje imigranata, trgovina naftom. Tokovi droge iz srednje Azije (Afganistana) prolaze preko granica Tadžikistana, Uzbekistana i Turkmenistana kao regionalnih čvorova za narkopromet. Tokovi droge usmjeruju se prema Balkanu i jugoistoku Europe preko Irana i Kavkaza.

Navedenim asimetričnim čimbenicima nestabilnosti u regiji Mediterana treba pridodati gospodarsku krizu i gospodarsku disproporciju između zemalja sjevera i juga:

- jačanje krize u regiji muslimanskih zemalja, od Casablance i Kaira preko Alžira; društveni nemiri zbog gospodarske krize i neimaštine
- produbljenje gospodarskog jaza između sjevera i juga
- veliko zaduživanje zemalja južnoga dijela Mediterana koje blokira svaku perspektivu investiranja u gospodarski razvoj. Prema analitičaru Georgesu Cormu, od 70-ih godina neindustrijalizirane zemlje Mediterana otplaćuju svake godine oko 5 do 8 milijardi dolara više nego što dobivaju od OECD-a. U takvom kontekstu možemo ustanoviti da južna obala financira sjevernu obalu Mediterana. Svaka sigurnosna politika, ako želi biti učinkovita, treba uzeti u obzir te čimbenike gospodarske neuravnoteženosti između sjevera i juga Mediterana.

4.4 Vojno-sigurnosna uloga RH u stabiliziranju i održavanju stabilnosti u regiji Mediteran

Suvremene asimetrične i nekonvencionalne sigurnosne prijetnje na Mediteranu i jugoistoku Europe utječu i na opće sigurnosno stanje u RH kao zemlji koja pripada tom mediteranskom i jugoistočnom putu navedenih prijetnja, što zahtijeva:

- jačanje bilateralne i multilateralne suradnje s drugim državama u borbi protiv organiziranog kriminala
- stvaranje uvjeta za zajedničko djelovanje na regionalnoj bazi (Rumunjska je pokrenula stvaranje središta za istraživanje u borbi protiv organiziranog kriminala i korupcije)
- integriranje jugoistočnog dijela Mediterana u postojeće euroatlantske strukture (EU i NATO) radi što brže uspostave stabilizacije navedenog područja i iskorjenjivanja korupcije i kriminala.

4.4.1 Geopolitički položaj Jadrana na Sredozemlju

Glede njezine mediteranske pripadnosti Hrvatska je smještena u obalnome pojasu Jadranskoga mora, koje je zaljev Sredozemnoga mora, a na njegovu središnjem sjevernom pročelju duboko zasijeca u europsko kopno. Takav sredozemni položaj između Alpskoga i Dinarskoga gorja i Apenina čini ga povoljnijim putem i prirodnim prolazom iz Sredozemlja u srednjoeuropsko područje. Jadransko more obuhvaća 4,6 % površine Sredozemnoga mora, a položaj u središtu europskoga pročelja Sredozemlja, koje je demografski i gospodarski najrazvijenije, daje Jadranskom moru posebno značenje. Međutim, Jadransko more kao dio Sredozemlja udaljeno je pomorskim prometnicama od važnih pomorskih prolaza koji, zajedno s Jadranom, predstavljaju "četvera vrata" Sredozemlja:

- Gibraltarska vrata
- Sueski kanal
- Bospor i Dardanele.
- Otrantska vrata

Trgovina i razmjena dobara među zemljama zapadne i srednje Europe, te zemljama Dalekoga i Bliskog istoka, sjeverne i istočne Afrike i Amerike najbliža je sredozemnim pomorskim koridorom, stoga je sredozemni položaj RH važan. Sueski je kanal bitan za jadranski prometni koridor i za RH, jer skraćuje put robe iz srednje i zapadne Europe prema Aziji.

Pomorski i sredozemni položaj RH objašnjava je kako prometno i gospodarsko značenje Jadrana konstantno, ne zanemarujući njegovu stratešku važnost u vojno-obrambenome i političkom pogledu (nadziranje Jadrana uvijek je omogućivalo brzo prodiranje u njegov kontinentalni hinterland). Jadransko more i mediteranski položaj RH temelj su geostrateš-

koga, prometnoga, energetskega i gospodarskog razvitka RH i bitan čimbenik povezivanja s drugim pomorskim zemljama Mediterana. Takav geopolitički smještaj Hrvatske daje joj prednost u odnosu na druge zemlje u regiji (posebno zemlje bivše Jugoslavije), pa RH treba nastojati što više kapitalizirati tu prednost kako bi valorizirala svoju ulogu međunarodnoga i regionalnoga ključnog subjekta u svim odnosima na ovome području.

Jadransko more (u povijesti zvano Venecijanski zaljev) danas je tranzitno središte za širenje ilegalne emigracije, posebno one koja dolazi iz Albanije (usporedi potonuće broda "Zodiac" 2004. godine u kojem je poginuo 21 ilegalni albanski imigrant). Ekološke prijetnje također su prisutne na Jadranu – dobar je primjer skladište Porto Romano pokraj Drača u Albaniji kao tvornica kemijskih proizvoda koja je napuštena 1990. i uništena 1997. godine. Kao zemlja poluzatvorena s prosječnom srednjom morskom dubinom, Jadransko je more izloženo fenomenu onečišćenja te razvitku vegetativnih vrsta koji reduciraju kisik u vodi. Mehanizmi pomorskih struja vode to zagađivanje od sjevera prema jugu zapadnom obalom.

4.4.2 Geostrateške povijesne mutacije Jadrana

Tijekom povijesti, posebno tijekom XIX. stoljeća nakon raspada Otomanskog Carstva, a u XX. stoljeću tijekom rata u bivšoj Jugoslaviji, razvidno je kako su sve geopolitičke promjene i mutacije u Jadranskom moru, kao zatvorenome i uskom moru, imale uzročno-posljedičnu vezu sa svim promjenama koje su nastale na kopnu. Naime, geopolitička i politektonska analiza zbivanja u XX. stoljeću pokazuje kako su se glavne geostrateške mutacije depasirale od zapadne obale Jadrana (na kojoj su se odvijale sve važne promjene u XIX. stoljeću) prema istočnoj obali i kopnenom zaleđu, hinterlandu. Ako to uspoređujemo sa važnijim mutacijama proizašlim iz ratova početkom stoljeća (Balkanski ratovi, Prvi i Drugi svjetski rat) sve do raspada Jugoslavije, može se ustanoviti kako su današnje mutacije proistekle od nestanka bipolarne ravnoteže između dvaju blokova, nakon raspada Varšavskog pakta i Sovjetskog Saveza. Tijekom XX. stoljeća istočna je obala Jadranskoga mora bila u središtu progresivne geostrateške fragmentacije. Naime, države proizašle iz raspada Jugoslavije nastoje ostvariti zaseban "pristup moru" kako bi ga povezali sa hinterlandom – kopnenim zaleđem i takva će geopolitička ambicija pristupa moru neizbježno utjecati u regiji Jadrana i cjelokupnom jugoistoku regije Mediterana na razvoj regionalne sigurnosne konfiguracije. Geopolitičkoj opciji "pristupa moru" treba također pridodati – u okviru država jugoistočne Europe i jadranskih država – regionalističke i iredentističke tendencije prisutne u Sandžaku, Vojvodini, Kosovu, albansku "Iliridu" u zapadnoj Makedoniji i u južnoj Albaniji gdje je većina pučanstva grčkog podrijetla. Takvi su politektonski fragmentacijski procesi snažni pa postoji mogućnost da se prošire na južni dio regije gdje su

već prisutna međuetnička i vjerska žarišta (posebno na Kosovu, u Sandžaku gdje bi ratni scenarij mogao potaknuti intervenciju i sukobljavanje Albanije, Grčke i Turske). Sigurnosne implikacije geostrateške fragmentacije u regiji Jadrana imale bi dalekosežne posljedice za stabilnost i mir u jugoistočnoj Europi i u regiji Mediterana. Naime, istočna obala Jadrana danas je u središtu međudržavnih i subregionalnih suparništava i međugraničnih problema: prvo, slovensko-hrvatsko razgraničenje u Savudrijskoj vali, drugo, razgraničenje između RH i BiH i problem delimitiranja koridora u smjeru mora u zoni Klek–Neum, izvorište rijeke Neretve i hrvatska luka Ploče, treće, djelomično riješeno razgraničenje između Republike Hrvatske i Crne Gore na Prevlaci te latentno pitanje pristupa moru Republike Srpske u Bosni. Tim međugraničnim problemima treba dodati probleme demarkiranja epikontinentalnih pojasa koji su važni zbog hipotetičnog postojanja nafte i drugih energenata ispod Jadranskoga mora. Polazeći od geopolitičkog stajališta može se ustanoviti kako sekvencije promjena odnosa snaga u jadranskoj regiji, kao i njihove reperkusije na more, obalu i zaleđe, povlače sljedeće zaključke:

– U XX. stoljeću geostrateške mutacije uglavnom su se deplasirale od zapadne obale Jadrana (tamo gdje su geopolitičke konvulzije bile najvažnije u XIX. stoljeću) prema istočnoj obali Jadrana i njegovom kopnom zaleđu. Pod utjecajem promjena koje su se odvijale u sklopu širih geopolitičkih transformacija (raspad Otomanskog Carstva, Austro-Ugarskog Carstva, raspad Varšavskog pakta i raspad Sovjetskog Saveza), razvidno je kako je ta regija doživjela niz promjena granica, nestanka starih država i nastanka novih (u prosječnoj frekvenciji od 9 godina).

– Nakon što je nestala bipolarna ravnoteža, geopolitički prostor bivše Jugoslavije izgubio je svoje geostrateško značenje koje je imao tijekom 80 godina, tijekom bipolarnog svijeta u kojem se "balkanska geopolitička ravnoteža" temeljila na sustavu nesvrstanih država – (te na nužnosti očuvanja "statusa quo" Jugoslavije kao tampon-zone), na dio Varšavskoga pakta – Bugarske i Rumunjske, te na južnome krilu NATO-a – Grčkoj i Turskoj.

– Rat i konačni raspad Jugoslavije potvrdili su pouke iz prošlosti da u sklopu "zatvorenih i uskih" mora poput Jadrana geopolitički rezultati koji su postignuti na kopnu imaju bitan utjecaj na odnos snaga na moru i u obalnome pojasu.

4.4.3 Značenje litoralne doktrine u vojno-sigurnosnome dispozitivu Jadrana u regiji Mediteran

S vojno-sigurnosnog aspekta Jadransko more kao usko i zatvoreno more, "mare clausum", podliježe litoralnoj (priobalnoj) doktrini. Naime, geostrateško i vojno područje Jadrana obuhvaća geografski prostor akva-

torija Jadranskoga mora s Otrantskim vratima, područjem svih otoka i obalnoga pojasa koji moru neposredno teži. U vojno-sigurnosnome području jadranski prostor usko je povezan sa sredozemnim područjem. Kao usko more, Jadran predstavlja more ograničeno kontinentalnim ili kopnenim dijelovima, u kojima je snažan utjecaj kopna u odnosu na more, a – prema litoralnoj doktrini – uska se mora mogu nazvati i zatvorenim ili ograničenim morima, u kojima postoji utjecaj kontinentalnih čimbenika²⁵.

Jadran je ključni dio geostrateškoga priobalnog prostora Mediterana jer na njega utječe kopno, poglavito na uske prolaze i kanale, te predstavlja najjeftiniji put s neograničenim kapacitetima i golemim resursima. U slučaju sukoba litoralni prostor poput Jadrana postaje poveznica pomorskoga i kopnenog bojišta. Prema litoralnoj doktrini, da bi netko vladao rimlandom, mora kontrolirati "obalna" mora. Sila koja nadzire proces u litoralnome prostoru – geostrateškom rimlandu – u stanju je oblikovati isti taj prostor u svoju korist i na taj način usmjeravati svjetske i regionalne procese.

4.4.4 Geopolitičko vojno-sigurnosno značenje Jadrana za regiju Mediterana

Republika Hrvatska igra ključnu ulogu u stabilnosti i miru jugoistočnog Jadrana, na jugoistoku Europe i cjelokupne mediteranske regije, upravo zbog svojega posredničkoga tranzitnoga geopolitičkog smještaja. Na razmeđu između Istoka i Zapada, njezin geopolitički smještaj omogućuje joj ulogu poveznice među velikim regijama Europe, smještenima na razmeđu središnje Europe i Mediterana, istočne Europe i Panonije (i dalje prema Ukrajini), središnje Europe i Balkana (i dalje prema Turskoj i Bliskome istoku).²⁶ Smještena na najvećem dijelu jadranskoga litorala, takva funkcija poveznice poprima globalnu dimenziju. Preko Jadrana pronalazimo pomorske putove između Europe, Azije i Afrike. Svojim pristupom Dunavu Hrvatska također omogućuje lakši i najbliži put između Dunava i Jadrana. Hrvatska ima pristup velikim međunarodnim pomorskim prometnim i energetske putovima. Značenje jadranskih luka, osobito Rijeke, povećat će se s daljnjim rastom pomorskog transporta te s nužnom potrebom veće sigurnosti naftnog transporta. Rijeka kao sigurna luka može pružiti kvalitetne i povoljne usluge drugim zemljama srednje i istočne Europe. S povećanjem prometa i transporta na Dunavu, Hrvatska bi u Vukovaru mogla razviti prikladnu luku za Hrvatsku i za Bosnu, ali koja bi mogla biti i međunarodna luka. Potencijalna krizna žarišta na periferiji Jadrana i na rubu jugoistočne Europe mogu se korelativno proširiti u regiji Jadrana.

25. Jadran je ključni dio geostrateškoga priobalnog prostora Mediterana jer na njega utječe kopno, poglavito na uske prolaze i kanale, te predstavlja najjeftiniji put s neograničenim kapacitetima i golemim resursima. U slučaju sukoba litoralni prostor poput Jadrana postaje poveznica pomorskoga i kopnenog bojišta. Prema litoralnoj doktrini, da bi netko vladao rimlandom, mora kontrolirati "obalna" mora. Sila koja nadzire proces u litoralnome prostoru – geostrateškom rimlandu – u stanju je oblikovati isti taj prostor u svoju korist i na taj način usmjeravati svjetske i regionalne procese.

26. Predavanje komodora Zdenka Simičića "Mjesto i uloga HRM u provedbi združene operacije", Ratna škola, Zagreb, 28. ožujka 2006. godine.

Jadransko je more produžetak Jonskoga mora, taj prošireni prostor podjele – kako ga je opisao Braudel. Ali Jadran geopolitički nije sklon podjeli. Moguća linija podjele zaustavlja se na crnogorskoj obali. Sve što se nalazi zapadno od zaljeva Boke kotorske, pripada zapadnom svijetu iako ne pripada dijelu zapadnog Mediterana. Hrvatski jadranski litoral, smješten na istočnoj obali Jadrana, uvijek je bio otvoren i usmjeren prema zapadu i sjeveru. Na tom prostoru more je snaga koja ujedinjuje, a ne dijeli. Jedan od tih primjera je Dubrovnik, koji je, iako je na jugu i premda je imao trgovačke i političke interese unutar Balkana, uvijek bio integriran u zapadni svijet. Službena geopolitika bivše Jugoslavije – koja je proizlazila iz balkanske opcije europskoga prostora koja je privilegirala moravsko-varždarsku orijentaciju, suprotstavljajući se hrvatskoj jadranskoj orijentaciji – nastojala je nametnuti liniju podjele na Jadranu, od Trsta do Otranta. U tom smislu stabilnost, gospodarski rast i međunarodna politička i sigurnosna suradnja RH s međunarodnom zajednicom imaju izravne implikacije na mir i stabilnost u regiji Jadrana, Mediterana i za cjelokupnu Europu.

Južni dio Mediterana koji se prostire na jugoistok Europe, strateška je sveznica među gospodarski važnim regijama (kaspiska regija) spojnica prema potencijalnim kriznim žarištima (Zaljev), te prema ukupnom nestabilnom području Mediterana, posebno na južnome dijelu koji se prostire na Magreb. Navedena regija sadrži u sebi postojeća i potencijalna krizna žarišta (Kosovo, Makedonija) koja mogu utjecati na kompletnu sigurnosnu europsku i globalnu arhitekturu. Hrvatska je povijesno policentrična, geopolitička cjelina koja istodobno pripada različitim europskim zemljopisnim regijama: središnjoj Europi (alpska, panonska, dunavska regija), Balkanskom poluotoku (prema određenoj definiciji). Glede njezine pripadnosti Mediteranu, razvidno je kako dva prirodna "jugoistočna pristupa moru" središnje Europe na Mediteran prolaze Hrvatskom (jedan iz Mađarske, Austrije prema Jadranu, drugi preko Rumunjske prema Crnom i Egejskom moru). Takav nepoželjan policentričan, povijesno uzrokovan geopolitički smještaj Hrvatske čini je nepogodnom za obranu u slučaju opasnosti od konvencionalnog ratovanja, i to zbog pomanjkanja "strateške dubine". Naime, njezin oblik i geografska raspršenost predstavljaju bitnu zapreku pri organizaciji učinkovitog nadzora u konvencionalnoj obrani i u borbi protiv suvremenih asimetričnih prijetnji. No, u određenim okolnostima, jadranski obalni pojas kao sastavni dio sigurnosti na južnome dijelu Mediterana može zamijeniti nedostatak "strateške dubine", posebno u konvencionalnoj obrani od hipotetičnih prijetnji. Sigurnosni značaj hrvatskoga jadranskoga obalnog pojasa uklapao bi se u vojno-sigurnosnu subregionalnu suradnju u sklopu NATO-a, ne ograničujući pritom bitnu samostalnost i neovisnost individualnih članica. Takav oblik subregionalne suradnje na Mediteranu može biti odgovor za učinkovit sigurnosni regionalni pristup u regiji,

posebno na prostoru bivše Jugoslavije. U tom smislu je neophodno sudjelovanje RH u operacijama NATO-a "Active Endeavour" u mediteranskome bazenu glede zaštite sigurnosti plovidbe trgovačkih brodova. U vojno-sigurnosnom pogledu prostori Hrvatske, Mađarske, Slovenije i BiH mogu bitno uravnotežiti geopolitički i geostrateški položaj Južnog krila NATO-a, a time i čitave regije. To ujedno može biti konkretan doprinos sigurnosti jugoistoka Europe i prirodan put prema daljem integriranju RH u euroatlantske integracije.

4.5 Uloga RH u zaštiti energetske tokove u regiji Mediteran

Hrvatska je područje od tranzitnoga geostrateškog značenja za energetske tokove koji idu od Euroazije prema sjevernom i južnom Mediteranu. U određenim situacijama suparništva, natjecanja i sukobi te kontrola svjetskih energetske resursa imat će presudan utjecaj i na sigurnost i interes Hrvatske, osobito na njezinu obranu. Zbog toga bi Hrvatska trebala prepoznati i osmisliti jednu prikladnu strategiju sigurnosne zaštite energetske pravaca na obalnome jadranskom pojasu koji se usmjerava prema južnom i sjevernom dijelu mediteranskog bazena, te bi se na taj način integrirala u postojeću svjetsku i regionalnu strategiju osiguranja puteva opskrbe i dovoda energenata (strategija u kojoj prevladava američka koncepcija). Naime, iako se pozicioniranje američkih vojnih baza diljem svijeta ne podudara uvijek s osiguranjem i zaštitom strateških pravaca energenata (kao u središnjoj Aziji), očito je kako američka vojna prisutnost u svijetu, a posebno na Mediteranu, daje monopolističko mjesto za takvu vrstu osiguranja. SAD pokreće razne pregovore sa zemljama regije glede otvaranja vojnih baza kako bi zaštitili najvažnije infrastrukture i energetske pravce regije kaspiskog bazena i Srednjeg istoka. Kavkaz i Turska Mediteranu su dva najvažnija strateška punkta za opskrbljivanje Europe i SAD-a energentima i naftom koja dolazi iz Perzijskog zaljeva i kaspiskog bazena. Vojna američka baza smještena je u Gruziji pokraj naftovoda Baku–Supsa (BTC), a u Turskoj u Incirliku. Također je razvidno rasprostranjenje američkih vojnih snaga uzduž Crnoga mora, te instaliranje četiriju američkih vojnih baza na rumunjskome priobalju, a u tijeku su i pregovori za baze u Bugarskoj. Crno more konstituira stratešku zonu za zaštitu prolaza kroz Dardanele i za zaštitu luka u kojima počinju naftovodi od Crnoga mora, kaspiskog bazena i Rusije (luka Novorossijsk), te Iraka. Prisutnost VI. američke flote u južnome Mediteranu predstavlja ključnu sigurnost i omogućuje brzu intervenciju u regiji kako bi se osigurao prolaz u Bosporu. SAD također financira pomorsku flotu Azerbajdžana kako bi spriječio moguć pomorski sukob na kaspiskome bazenu što bi ugrozilo i pomorski naftovod kojim prolaze nafta i plin iz Turkmenistana i Kazahstana. U perzijskome zaljevu američke su vojne baze u Saudijskoj Arabiji, u Bahreinu i u Kuvajtu, što omogućuje zaštitu Saudijske Arabije i prolaza Ormuza. SAD je također razmjestio svoje

snage u okolici Zaljeva, koje štite Sueski kanal. U 2002. godini američka je vojna baza otvorena u Džibutiju, radi neutraliziranja terorističke prijetnje koja ugrožava prolaz Bab-el-Mandeb (atentati u Jemenu i na rogu Afrike), što je dovelo do suparništva s tradicionalnim čuvarom Džibutija – Francuskom. SAD također nastoji zaštititi pomorske puteve koji dolaze iz Zaljeva i koji se prostiru duž istočne obale Afrike i indijskoga potkontinenta. Takva je kontrola moguća zbog prisutnosti vojne pomorske američke baze "Diego Garcia" koja je u središtu Indijskog oceana. Nakon otkrića nafte u Gvinejskome zaljevu SAD nastoji zaštititi energetske pravce, te regije u Gvinejskome zaljevu (naftovod Čad–Kamerun i naftovod Higeig–Port–Tome i Principe). U tom pogledu američki se vojni intervencionizam ostvaruje u izravnome suparništvu s tradicionalnom prisutnošću Francuske posebno, a i drugih zapadnih sila na Obali Bjelokosti i u Gabonu. Zaštita i osiguranje strateških energetskih puteva koji vode od Jadrana (od euroazijske regije, kaspijskog bazena ili Crnog mora) prema južnom i sjevernom Mediteranu predstavlja jedan od najvažnijih vojno-sigurnosnih izazova RH.

Mediteran kao raskrižje triju kontinenata – Europe, Afrike i Azije – zbog geostrateškoga prometnog, energetskeg i vojno-sigurnosnog položaja ostaje od velike geopolitičke važnosti za globalnu stabilnost i sigurnost. Naime, iako su povijesno postojala razdoblja mirotvorne političke, gospodarske, kulturne i vjerske konvergencije, taj prostor i nakon nestanka bipolarnog razdoblja hladnoga rata ostaje turbulentna zona naslijeđenih i potencijalnih suparništava, tenzija, sukoba i kriznih žarišta. Hrvatska, iako je po veličini teritorija i broju stanovnika mala zemlja, može kapitalizirati svoj posrednički tranzitni geopolitički položaj na razmeđu srednje Europe i Mediterana. Geopolitička i strateška vrijednost i značenje države ne mjeri se samo njezinom veličinom, nego i geopolitičkim, geoprometnim, energetskeg i vojno-sigurnosnim značenjem i složenošću za zemlju i regiju u kojoj se nalazi. Veliku geopolitičku vrijednost Hrvatske čini to što ona preko Jadrana i Dunava izravno povezuje srednju i istočnu Europu s Mediteranom. Doprinos ovoga rada ogleda se u tome što je nastojao raščlaniti, propitati, prosuditi i odrediti one geopolitičke, geostrateške, geoprometne, energetske i vojno-sigurnosne čimbenike koji su odlučujući za postavljanje geopolitičkog značenja i za pozicioniranje RH u regiji Mediterana. Geopolitička i sigurnosna stabilnost Hrvatske u svijetu rast će sa stupnjem njezine regionalne i europske integriranosti, te optimalnog uključenja u geoprometni energetskeg i vojno-sigurnosni sustav regija kojima pripada – srednjoj i jugoistočnoj Europi, a posebno Mediteranu. Iako je do danas Republika Hrvatska djelomično bila smještena na "periferiji" regionalnih integracijskih procesa na Mediteranu, sigurno će buduće članstvo RH u Europskoj uniji i NATO-u ubrzano omogućiti njezino pozicioniranje kao nezaobilaznoga regionalnog subjekta i kao ravnopravne članice u svim regionalnim inicijativama i procesima na Mediteranu.

Geopolitičko pozicioniranje Republike Hrvatske u regiji Mediterana pretpostavlja jasno prepoznavanje njezina integracijskoga geopolitičkog značenja za regiju i sustavnu primjenu određene regionalne strategije koja je upravo proporcionalna geopolitičkoj moći i važnosti u regionalnim procesima i inicijativama, kao tranzicijske države koja je danas postala primjer u regiji. Aktivno sudjelovanje i pozicioniranje RH kao regionalnoga vanjskopolitičkog subjekta u postojećim regionalnim inicijativama na Mediteranu – poput Barcelonskog procesa, Mediteranskog dijaloga, Američko-jadranske povelje, Jadransko-jonske inicijative – znatno će ojačati njezin vanjskopolitički kredibilitet i poziciju glede stjecanja budućeg članstva u EU-u i NATO-u. Sudjelovanje u Paktu o stabilnosti i SEECP-u kao regionalnim inicijativama koje znatno pridonose stabiliziranju i miru na jugoistoku Europe (kao ključna regija za sigurnost mediteranskog bazena) također je važno za jačanje njezina geostrateškog pozicioniranja na Mediteranu. Sudjelovanje RH u okviru SEECP-u je znatno doprinijelo procesu transformacije Pakta o stabil-

nosti, i osnivanju Vijeća za regionalnu suradnju (Regional Co-operation Council-RCC). U tom kontekstu, Hrvatska će nadalje nastavljati svoju aktivnu ulogu u sklopu nove strukture regionalne suradnje (RCC) te će dati novi poticaj zemljama JIE u jačanju regionalne suradnje u svrhu ostvarivanja zajedničkih ciljeva stabilnosti, sigurnosti i blagostanja u regiji. Nakon posljednjeg proširenja NATO-a, Hrvatska se nalazi u okruženju NATO-ovih članica na zapadu i sjeveru, dok na istočnome i južnom dijelu graniči s područjima potencijalne nestabilnosti. Cilj politike građenja dobrosusjedskih odnosa, kao stožerne sastavnice vanjske politike, jest trajna stabilizacija Jugoistočne i cijeloga mediteranskog bazena. Hrvatski ulazak u NATO i EU imat će pozitivan utjecaj na dugoročnu stabilizaciju prostora jugoistočnoga dijela Europe i cjelokupnoga mediteranskog bazena, širenjem prostora stabilnosti, sigurnosti, prihvaćanjem zajedničkih vrijednosti i gospodarskog prosperiteta.

Mediteranska regija je još uvijek suočena s potencijalnim, geopolitičkim točkama zapaljenja koje većinom imaju dugu povijest. Problemi kao arapsko-izraelski sukob, ciparsko pitanje, jugoistočno krizno žarište, transnacionalni terorizam, militantski fundamentalizam u nekim južnim mediteranskim državama ili južno-sjeverna migracija.

Mediteran ostaje raskrižje i granica, dodirna točke između različita svijeta i kontinenata, kultura i vjera. Političke, ekonomske, socijalne i strateške razlike između «bliskog sjevera» i juga su više nego očito naglašene u mediteranskoj regiji nego igdje drugdje. Danas je Mediteran u fokusu interesa kolektivne globalne sigurnosti, a posebice u smjeru južnog Mediterana, zbog posredničkog geopolitičkog smještaja između Europe, Dalekog istoka i Središnje Azije. Zbog toga francuska inicijativa Mediteranske Unije koja se odnosi na priobalne zemlje Mediterana po uzoru na EU, može predstavljati učinkoviti multilateralni okvir za rješavanje pitanja gospodarskog razvoja, problema sigurnost i imigracije, kao i ostalih otvorenih političkih regionalnih pitanja. Barcelonski proces-Unija za Mediteran naglašava nužnost jačanja međukulturnog i međucivilizacijskog dijaloga u regiji, kako bi regija obnovila svoju ulogu zone mira, snošljivosti i prosperiteta. U tom smjeru, takva će inicijativa zasigurno ojačati perspektive interkulturnoga dijaloga u regiji, putem razvoja civilnog društva i demokratskih institucija. U tom kontekstu, „mediteranizam“ kao zasebna identitarna matrica i vezni kulturološki koncept europskih, azijskih i afričkih kultura bi bio dodatni ključni mehanizam konsolidacije europske regionalne integracije u globalnom okružju. Sudjelovanjem kao ravnopravna članica u Barcelonski proces-Unija za Mediteran, Hrvatska, proaktivno potvrđuje na kulturološkom planu svoju stoljetnu pripadnost mediteranskom kulturnom identitetu, a i ujedno će geopolitički kroz konkretne energetske, političke, gospodarske, ekološke, kulturološke te investicijsko-financijske projekte koristiti

institucionalne mehanizme Barcelonskog procesa-Unije za Mediteran, kako bi se afirmirala kao nezaobilazni tranzitni geostrateški subjekt u regiji.

Hrvatska oduvijek zemljopisno, kulturno i povijesno pripada Mediteranu i s pravom traži svoje mjesto u postojećim političkim, gospodarskim i sigurnosnim inicijativama u regiji (ili u regionalnim jugoistočnim inicijativama koje imaju izravne političke, gospodarske i sigurnosne implikacije za mediteranski bazen). Njezino učinkovito pozicioniranje u navedenim procesima i inicijativama potvrdilo bi joj ulogu "predvodnice" i aktivnog subjekta u odnosu na druge zemlje u regiji, te ojačalo njezinu vjerodostojnost za buduće pristupanje EU-u i NATO-u, kao za temeljna uporišta i ciljeve koje treba ostvariti u svrhu postizanja optimalnog stupnja nacionalne sigurnosti, političke stabilnosti i gospodarskog blagostanja.

Literatura

1. R. Vukadinović, **Mediteran između rata i mira**, Suvremena misao, Zagreb, 1986.
2. R. Vukadinović, **Mediteran i evropska sigurnost i suradnja**, Zagreb, 1977.
3. Ch. Zorgbibe, **La Méditerranée sans les grandes?**, Paris, 1980.
4. F. Braudel, **Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II**, AB Antibarbarus, Zagreb, 1997.
5. **La Méditerranée, Frontières et passages**, sous la direction de Thierry Fabre, Rencontres d'Averroes, Babel, 1999.
6. Z. Brzezinski, Izvan kontrole, **Globalna previranja 21. stoljeća**, Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1994.
7. Z. Brzezinski, velika šahovska ploča, Interland. Varaždin, 1999.
8. P. Claval, **Géopolitique et géostratégie: la pensée politique, l'espace et le territoire au XXème siècle**, Nathan, 1994.
9. I. Ramonet, **La géopolitique du chaos**, Gallimard, 1999.
10. A. Samir et F. Yachir, **La Méditerranée dans le monde, les enjeux de la transnationalisation**, Toubkal / la découverte, 1998.
11. H. Zarafa, **La dimension sécuritaire dans les relations euro-maghrébines**, memoire de DESS, soutenu a la faculte de droit de Marrakech, mars 2001.
12. Jordis von Lohausen, **Les empires et la puissance**, Le labyrinthe, Paris, 1996.
13. A. Mahan, **The interest of America in sea power**, Little Brown and Co., Boston, 1897.
14. A. Chauprade **"Introduction à l'analyse géopolitique"**, Ellipses, Paris, 1999.
15. J. Cvijić, **La péninsule Balkanique**, Paris, 1918.
16. R. Magosci, **Historical Atlas of East Central Europe**, London, 1998.

-
17. Saul B. Cohen, **Geopolitics in the New World Era**, u: George J. Demko, William B. Wood (eds)
18. A. Stipetić, T. Mlinarić: **Visokobrzinska pruga Rijeka–Zagreb–Koprivnica**, Promet, suplement broja I, Fakultet prometnih znanosti
19. Ž. Radačić, **Prometna valorizacija kao preduvjet određivanja prometne politike**, Promet, suplement broja I, Fakultet prometnih znanosti, 1992.
20. T. Delibašić, **Luke sjevernog Jadrana u funkciji povećanja prometa na prostoru Podunavlje-Jadran**, Zbornik radova.
21. **Atlas Europe**, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1997.
22. Dr. A. Malić, **Geoprometna obilježja svijeta**, 2. izdanje, Zagreb, 1998.
23. V. Cvrtila: **Hrvatska i NATO**, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2004.
24. V. Cvrtila, **Geopolitika i geostrategija** – predavanja, Ratna škola "Ban Josip Jelačić", Zagreb, 2006.
25. Samuel P. Huntington, **"Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka"**, Izvori, Zagreb, 1998.
26. NATO in 21 century-Public diplomacy divison Brussels-Belgium, 2005.
27. R. Vukadinović, **"Sigurnost na jugoistoku Europe"**, Interand d.o.o. Varaždin, 1999.
28. P. Vučić i proslov I. Pilar, **Politički zemljopis hrvatskih zemalja**, Geopolitička sudija, Consilium, Zagreb, 1995.
29. P. Vučić, **Temeljne geopolitičke i geostrateške karakteristike Hrvatske**, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, FBZ, Zagreb, 1994.
30. M. Klemenčić, **Croatia-past and present** (location, position, territory, borders, regions), Zbornik radova, 1995.

31. dr. sc. A. Malić, dr. sc. D. Topolnik, **Geoprometne značajke glavnih prometnih koridora Republike Hrvatske s posebnim osvrtom na veze Podunavlje–Jadran**, Zbornik radova, 1993.

32. A. Bognar, L. Blazek, **Geomorfološka karta Hrvatske**, Geokarta, Beograd.

33. R. Pavić, **Političko-geografske značajke europskog prostora**, Naše teme, br. 9–10, Zagreb, 1968.

34. Geoadria, glasilo hrvatskog geografskog društva, volumen 2, 1–107, Zadar, 1997.

35. P. Moreau Defarges, **Geopolitički rječnik**, Centar za politološk istraživanja, Zagreb 2006.

Ostali izvori:

36. La Méditerranée: L'Encyclopédie de L'Agora, <http://agora.qc.ca/mot.nsf/Mediterranee>

37. La Méditerranée en tant que zone de conflits: Paul Balta: <http://www.cidob.org/castellano/publicaciones/Afers/37balta.cfm>

38. Mediteranski dijalog Saveza: <http://www.mvp.hr/nato.aspx?mh=1229>

39. Looking to the future: common security interests and challenges in the mediterranean and the middle east - Nato Defense college, Rome, march, 2005.: <http://www.nde.nato.int/research/seminar/html>

40. Confluences: la Méditerranée, une géographie paradoxale: <http://www.ens-lsh.fr/geoconfluence/doc/etpays/Medit/MeditVoc.htm>

41. "NATO's Mediterranean dialog: Current issues and futur perspectives advantages and risk of enlargement", NATO defense College, senior course 104

42. "L'intelligence de la Méditerranée", Jean Dufourcq, Fondation Méditerranéenne d'Etudes Stratégiques: http://www.fmes-france.org/article.php3?id_article=266

43. "La nouvelle Europe et la Méditerranée occidentale", Alvaro de Vasconcelos, Revue de l'OTAN, <http://www.nato.int/docu/revue/1991/9105.06.htm>

44. "L'avenir de l'initiative méditerranéenne de l'OTAN", Nicola de Santis, Revue de l'OTAN: <http://www.nato.int/docu/revue/1998/9801-10.htm>

45. Le XXIe siècle et les enjeux géostratégiques de l'Hydrocarbure centre-asiatique, Institut de Stratégie Comparée, Http://www.Stratisc.org/strat_070_Tavassoli.html

Bilješke

Jure Vujić je rođen 1965. godine u Kninu, Hrvatska. Diplomirao je pravo na Pariškom sveučilištu prava, društvenih i gospodarskih znanosti (Paris II). Kao prvi civilni polaznik, diplomirao je 2006. godine na Ratnoj Školi oružanih snaga Republike Hrvatske „Ban Josip Jelačić“. Autor je nekoliko knjiga: „Fragmenti geopolitičke misli“ (ITG, Zagreb), „Nord-Sud l'honneur du vide“ (NSE-Bruxelles), „Eloge de l'esquive - Hvalospjev izmicanju“ (Ceres, Zagreb), „Intelektualni terorizam-Heretički brevijar“ (Hasanbegović, Zagreb.). Također je objavio stotinjak znanstvenih članaka na području geopolitike, sociologije i filozofije. Radi kao profesionalni diplomat u Ministarstvu vanjskih poslova i europskih integracija u I. Upravi za Europsku Uniju i europsku suradnju.